

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra sociální práce

Lenka Petrboková

**Mentor, jeho význam a příprava pro
práci s osobami propuštěnými z výkonu
trestu odnětí svobody**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: **Prof. JUDr. Helena Válková, CSc.**

Konzultant diplomové práce: Mgr. Lenka Ouředníčková

Rok obhajoby: 2010

Anotace

Diplomová práce pojednává o významu zapojení mentora do práce s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody a o jeho přípravě na práci s těmito lidmi.

Nejprve je uveden teoretický rámec, který umožňuje lepší náhled na tuto problematiku. K tomu, aby byl vystihnout význam mentora pro práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody, je popsáno, jaká je jeho role a kompetence. Je uvedeno, jak je mentoring uplatňován v České republice a pro srovnání také v USA. To vše doplňuje vlastní zkušenost z praxe tím, že je uvedeno řešení nejčastějších problémů, které mohou mít osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody a to z pohledu mentora. Jsou přiloženy příběhy lidí, kteří se zapojili do mentoringu. Detailně je popsáno, jak jsou mentoři připravováni na práci s lidmi propuštěnými z vězení a to nejen u nás, ale opět i v zahraničí.

Význam mentoringu spočívá především v tom, že mentor pomáhá efektivně řešit problémy lidí propuštěných z vězení a to v co nejkratší době. Přispívá tak ke snižování pravděpodobnosti, že se opět dopustí trestného činu. Mentoring má svůj dosah také do komunity, ve které je uplatňován. Pro samotné klienty je mentoring významný v poskytnutí zkušenosti, že se jejich situace dá řešit cestou, která nevede k porušování zákonů a že je tu někdo, komu důvěřují a kdo je touto cestou provádí.

Klíčová slova

Mentor, mentoring, osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, nepodmíněný trest odnětí svobody, příprava.

Annotation

My thesis discusses the importance of having mentors work with individuals released from prison as a means to prepare them for re-entry into society.

First, I present a theoretical framework that enables better insight into the issue. I conclude by comparing the mentor system in the Czech Republic to that of the United States, with a focus on the role and importance of mentors in working with individuals released from prison. I approached this from my own perspective, as I served as a mentor for over three years. I have seen firsthand the struggles of some when it comes to re-integration in society, and I have also seen programs that work, all from the perspective of an on-the-ground mentor. The work also describes the training mentors receive and testimonials from clients who were released from prison and received help from the mentoring program, both in the Czech Republic and in other country.

Mentors' importance lies mainly in the fact that the mentor helps to solve problems of these people and at the earliest possible time after their release. Mentoring has its reach into the communities where it is applied. For clients is very important experiences that their situation can be resolved the way that it does not violate the law and that there is someone you trust and who is accompanied in this way.

Keywords

Mentor, mentoring, ex-convicts, unconditional imprisonment, training.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Praze dne 2. 8. 2010

.....
Bc. Lenka Petrboková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Prof. JUDr. Heleně Válkové, CSc. za odborné vedení a poskytnutí cenných rad v průběhu psaní diplomové práce. Dále děkuji Mgr. Lence Ouředníčkové a pracovníkům ze Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. za veškeré informace a materiály, které mi poskytli.

Obsah

OBSAH	3
ÚVOD.....	7
1. POSTAVENÍ NEPODMÍNĚNÉHO TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V SYSTÉMU TRESTNÍCH SANKCÍ	9
1.1 NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY	9
1.1.1 Účel a funkce trestu odnětí svobody	10
1.1.2 Zásady výkonu trestu odnětí svobody	13
1.1.3 Dosažení výchovného účelu trestu odnětí svobody.....	13
1.2 OBSAH NEPODMÍNĚNÉHO TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY	14
1.2.1 Resocializační programy v průběhu trestu odnětí svobody.....	14
1.2.2 Programy zacházení během VTOS	15
1.2.3 Zaměstnávání a vzdělávání odsouzených.....	17
1.2.4 Volný čas ve VTOS	19
1.2.5 Výstupní oddělení	20
2. PROBLÉMY A RIZIKA OSOB PROPUSŘTĚNÝCH Z VTOS	22
2.1 NEJČASTĚJŠÍ PROBLÉMY OSOB PROPUSŘTĚNÝCH Z VTOS	22
3. MOŽNOSTI PRÁCE S OSOBAMI PROPUSŘTĚNÝMI Z VTOS	24
3.1 POSTPENITENCIÁRNÍ PĚČE	24
3.1.1 Legislativní rámec postpenitenciární péče	24
3.2 KONTINUÁLNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE.....	26
3.3 PRACOVNÍCI ZAJIŠŤUJÍCÍ PRÁCI S OSOBAMI PROPUSŘTĚNÝMI Z VTOS	29
3.3.1 Sociální kurátor	29
3.3.2 Pracovníci Probační a mediační služby ČR	30
3.4 CÍLE PRÁCE S OSOBAMI PROPUSŘTĚNÝMI Z VTOS	33
3.4.1 Zformulování cíle.....	34
4. MENTOR – VYMEZENÍ POJMU, JEHO VÝZNAM, ROLE A KOMPETENCE, JEHO POSTAVENÍ V PRÁCI S OSOBAMI PROPUSŘTĚNÝMI Z VTOS.....	36
4.1 MENTOR – VYMEZENÍ POJMU, JEHO VÝZNAM, ROLE A KOMPETENCE	36
4.2 MENTORING PRO OSOBY PROPUSŘTĚNÉ Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V ČESKÉ REPUBLICE.....	37
4.2.1 Základní principy služby Mentor	39
4.2.2 Cíle služby Mentor.....	40
4.2.3 Okruh osob, kterým je služba Mentor určena	41
4.2.4 Mentor.....	42
4.2.5 Průběh spolupráce mentora s klientem.....	43
4.2.6 Postavení mentora v práci s osobami propuštěnými z VTOS	44
4.3 MENTORING PRO OSOBY PROPUSŘTĚNÉ Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY VE SPOJENÝCH STÁTECH AMERICKÝCH.....	46
4.3.1. Základní principy mentoringu v programu Ready4Work	46
4.3.2. Cíle mentoring v programu Ready4Work	47
4.3.3. Okruh osob, pro které je program určen	47
4.3.4. Průběh spolupráce mentora s klientem v rámci programu Ready4Work	48
4.4 MENTORING PRO OSOBY PROPUSŘTĚNÉ Z VÝKONU TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY V PRAXI.....	51
4.4.1 Způsob, jakým mohou být řešeny nejčastější problémy osob propuštěných z VTOS prostřednictvím mentoringu	51
4.4.2 Kasuistiky	52
4.4.3 Vyhodnocení efektivity zapojení mentora do práce s klientem v rámci programu Ready4Work.....	57
5. PŘÍPRAVA MENTORŮ PRO PRÁCI S OSOBAMI PROPUSŘTĚNÝMI Z VTOS	58
5.1 POPIS ORGANIZAČNÍ A METODICKÉ PŘÍPRAVY KURZU MENTOR	58
5.2 ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKY A CÍLE KURZU MENTOR.....	59

5.2.1	Cíle kurzu Mentor	59
5.2.2	Obsah kurzu Mentor.....	60
5.2.3	Supervize mentorů	61
5.3	VYHODNOCENÍ KURZU MENTOR - ANALÝZA HODNOCENÍ KURZU MENTOR ÚČASTNÍKY.....	62
5.3.1	Cíle analýzy	62
5.3.2	Metody získávání dat	62
5.3.3	Výzkumný vzorek	63
5.3.4	Analýza dat	63
5.3.5	Shrnutí analýzy	65
5.4	VÝCVIK MENTORŮ PRO PROGRAM READY4WORK.....	66
	ZÁVĚR	68
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	71
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	76
	SEZNAM PŘÍLOH.....	77

Úvod

Konec výkonu trestu odnětí svobody je pro mnohé odsouzené nejen radostnou, dlouho očekávanou událostí, ale také období plné nejistoty a často i strachu z budoucnosti. To, jak lidé svou situaci vnímají, může být dáno i tím, jsou-li někým očekáváni. Nejen ti, kteří nemají potřebné zázemí, se mohou zapojit do mentoringu. Mentor jako průvodce v prvních chvílích po propuštění může být pomocí, která dává možnost vstoupit do společnosti správným směrem. Významem a přípravou mentora pro práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody se zabývá tato diplomová práce.

V současné době je ve věznicích (včetně vazebních) 21 913 osob.¹ Tento počet se od roku 2000 neustále zvyšuje.² Česká republika měla v minulém roce 204 vězněných osob na 100 000 obyvatel. V Evropě patříme ke státům s vyšším počtem vězeňské populace než je průměr v EU. Ubytovací kapacita našich věznic je využívána na 111%³. Efektivní práce s těmito lidmi se tak stává aktuálním tématem. Mentoring je jednou z možností.

Toto téma jsem si zvolila díky své zkušenosti s činností mentora. Jako mentor se stýkám s lidmi propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody od roku 2007. V tomto roce jsem také absolvovala kurz Mentor. Cílem diplomové práce je popsat, jaký význam může mít zapojení mentora do práce s osobami propuštěnými z výkonu trestu a jak je mentor na práci s těmito lidmi připravován.

K lepšímu objasnění významu uplatňování mentoringu při práci s lidmi propuštěnými z vězení, nastiňuji jaké postavení má nepodmíněný trest odnětí svobody v systému trestních sankcí, jaký je jeho účel a funkce. Uvádím také, jakým způsobem je pracováno s odsouzenými ve vězení, jak je využíván jejich čas tak, aby byla naplněna převýchovná funkce trestu. Mentoring, ačkoliv spolupráce může být zahájena již ve výkonu trestu odnětí svobody, navazuje na

¹ *Vězeňská služba České republiky* [online]. 16. 7. 2010 [cit. 2010-07-23]. Týdenní statistické hlášení. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/tydenni-statisticke-hlaseni-1216/2010-1236/>>.

² *Vězeňská služba České republiky* [online]. 21. 1. 2010 [cit. 2010-07-23]. Statistické ročenky. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>>.

³ *Vězeňská služba České republiky* [online]. 9. 7. 2010 [cit. 2010-07-23]. Měsíční statistické hlášení. Dostupné z: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/2010-1239/>>.

práci s odsouzenými během jejich pobytu ve věznici, zejména pak ve výstupním oddělení. Zabývám se problémy a riziky, se kterými se lidé opouštějící věznice mohou potýkat a které často bývají předmětem spolupráce mentora a klienta. Pro to, aby byl správně pochopen význam mentora, je nutné odlišit jeho činnost od činnosti profesionálů. Podrobný popis jejich práce je obsahem třetí kapitoly, která se také zabývá prací sociálního kurátora a pracovníků Probační a mediační služby ČR. Definuji zde pojmy jako je postpenitenciární péče a kontinuální sociální práce, které zahrnuje výkon těchto povolání. Také jsou zde uvedeny cíle, ke kterým by měla směřovat činnost všech pracovníků pracujících s lidmi propuštěnými z vězení.

V předposlední kapitole vymezuji pojmy mentor a mentoring. Zabývám se rolí mentora, a také popisuji mentoring pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody a to nejen v České republice, ale pro srovnání také popisuji mentoring s touto cílovou skupinou tak, jak je používán ve Spojených státech amerických. V závěru této kapitoly jsou uvedeny reálné příběhy dvou lidí, kteří se zapojili do mentoringu jako klienti. Příběhy těchto lidí nám ukazují, jak vypadá mentoring v praxi. Je zde nastíněno řešení problémů, se kterými se osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody potýkají, a u kterých může být mentor nápomocen.

Závěrečná kapitola se věnuje přípravě mentora pro práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Je zde popsáno, jak se kurz Mentor připravoval, jaké má cíle a základní charakteristiky, ale také nabízí pohled samotných účastníků tohoto kurzu na jeho kvalitu. Opět je pro srovnání uvedeno, jak jsou připravováni mentoři ve Spojených státech amerických.

1. Postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestních sankcí

„Každá lidská společnost si vytváří systém způsobů reagování na situace, kdy nejsou dodržovány nebo jsou porušovány její základní normy, hodnoty a je ohroženo její fungování. Ve způsobu reagování společnosti na trestné činy zaujímá významné místo systém sankcí, reprezentovaný trestním právem. Trestní právo označuje nejzávažnější sociálně deviantní druhy chování, přiřazuje jim více či méně odpovídající sankce a stanovuje pravidla jejich aplikace.“⁴

„Trest představuje nejtypičtější trestní sankci v českém trestním právu, kterou jako opatření státního donucení ukládají soudy v trestním řízení jménem státu.“⁵

Trestními sankcemi jsou tresty a ochranná opatření, které lze ukládat jen na základě trestního zákona. Jejich výkonem nesmí být snížena lidská důstojnost.⁶

1.1 Nepodmíněný trest odnětí svobody

Nepodmíněný trest odnětí svobody je právní teorií i soudní praxí považován za nejpřísnější druh trestu. To vyplývá z obecného předpokladu, že lidská svoboda je nejcennějším statkem a její odnětí nebo omezení je pro pachatele trestného činu nejcitelnější újmou.⁷ Nepodmíněný trest odnětí svobody má v České republice dlouhodobou tradici, je veřejnosti srozumitelný a justiční praxí zaběhnutý. Je pevně zakotvený v právním vědomí celé společnosti i v kulturní historii společnosti.⁸ Představuje základní podobu trestu odnětí svobody a znamená hluboký zásah do základních práv a svobod odsouzeného, kde dochází k fyzickému omezení osobní svobody pachatele trestného činu.⁹

⁴ KUCHTA, Josef; VÁLKOVÁ, Helena; et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 184 – 185.

⁵ HENDRYCH, Dušan; et al. *Právní slovník*. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 1133.

⁶ Srov. § 36 a § 37 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

⁷ *Institut pro kriminologii a sociální prevenci* [online]. 2009 [cit. 17.7. 2010]. Zpráva o činnosti IKSP v roce 2008. Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/rz08.pdf>>.

⁸ ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha : IKSP, 2005, s. 11.

⁹ HENDRYCH, Dušan.; et al. *Právní slovník*. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 573.

Trest odnětí svobody se ukládá, když účel trestu vyžaduje izolovat pachatele od společnosti, resp. od prostředí a podmínek, které měly na jeho chování negativní či rušivý vliv.¹⁰ Zákon uvádí, že¹¹ „nepodmíněný trest odnětí svobody se ukládá nejvýše na dvacet let, jestliže nejde o mimořádné zvýšení trestu nebo o výjimečný trest.“

Výkon trestu odnětí svobody (dále jen VTOS) ve věznicích a ve zvláštních odděleních vazebních věznic upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

1.1.1 Účel a funkce trestu odnětí svobody

„Účelem trestu je chránit společnost před trestnou činností prostředky zabraňujícími pachateli v jejím dalším páchání, vychovávajícími jej k řádnému životu a zároveň výchovně působícími na ostatní členy společnosti. V tomto smyslu se hlediska generální a individuální prevence, vtělená do platné právní úpravy trestání pachatelů, vzájemně podmiňují a doplňují. Předpokladem žádoucího pozitivního působení trestu na pachatele i společnost v konkrétní trestní věci je vždy jeho spravedlnost, včasnost a propojení s ostatními netrestními, především sociálními a ekonomickými opatřeními.“¹² O účelu trestu pojednává také Kuchta, Válková a kol.¹³, kteří uvádí, že trest je prostředkem k dosažení cílů trestního práva. Aplikace zákona ve shodě s právním vědomím většiny společnosti působí zpětně na upevňování právního vědomí. Platná právní úprava vychází z myšlenky interakce mezi individuální a generální prevencí, přičemž generální prevence je závislá na prevenci individuální. Kaiser¹⁴ považuje za tradiční účely trestu všeobecné odstrašení, polepšení, individuální odstrašení a zajištění. Trest slouží prevenci zločinnosti, avšak především prostřednictvím represe.

¹⁰ Srov. JANKŮ, Martin; et al. *Základy práva pro posluchače neprávnických fakult*. Praha : C. H. Beck, 2004, s. 354.

¹¹ § 55 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

¹² HENDRYCH, Dušan, et al. *Právní slovník*. Praha : C. H. Beck, 2009, s. 573.

¹³ Srov. KUČHTA, Josef; VÁLKOVÁ, Helena, et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 187.

¹⁴ KAISER, G. *Kriminologie*. Praha : C. H. Beck, 1993, s. 91.

Hála¹⁵ hovoří o dvou funkcích trestu, a to o vyrovnávací a regulativní. Funkce vyrovnávací sleduje cíl vyrovnat se s realitou trestného činu a má dva aspekty. V první řadě jde o vyrovnání se oběti s trestným činem. Jejich negativní emoce lze eliminovat nebo alespoň kompenzovat újmou způsobenou pachatelem trestného činu, případně náhradou škody. Druhým aspektem vyrovnávací funkce trestu, speciálně trestu odnětí svobody, je (jestliže dojde k odsouzení a uvěznění pachatele) příležitost, prostor a čas, pro cílovou reintegraci naprosto nezbytnému zpytování svědomí a upřímnému přijetí viny, kterou pachatel dostává významněji, než by tomu bylo při uložení alternativního trestu. Hála¹⁶ podotýká, že v českém vězení se s vězni o problematice viny hovoří nedostatečně.

Regulativní funkce trestu, silněji než vyrovnávací funkce, zdůrazňuje cíl ochránit společnost před zločinem. Trest pomáhá regulovat trestnou činnost, minimalizovat ji. Je možno rozlišit tři způsoby naplňování regulativní funkce trestu – izolace, odstrašování a úsilí o změnu chování, eventuálně osobnosti provinilce.

Jiní autoři nabízejí toto členění funkce trestu:¹⁷

- a) Funkce odplatná (retributivní) vychází z myšlenky ospravedlnění trestu tím, že morální svět, jenž byl vyveden z rovnováhy tím, že byl spáchán trestný čin, může být obnoven potrestáním viníka. Toto pojetí patří pravděpodobně k jednomu z nejstarších. Lze se s ním setkat i v Bibli - „oko za oko, zub za zub...“. Trest je chápán jako přirozený důsledek kriminálního chování, musí pro pachatele představovat újmu, jejíž citelnost, vyjádřená výší a druhem trestu, má odpovídat závažnosti spáchaného činu. Odplata představuje sociální mstu, avšak nesmí se mstít oběti trestného činu. Nástrojem kolektivní msty společnosti by měl být stát. Teorie odplaty usiluje o vytvoření rovného a proporcionálního vztahu mezi spáchaným činem a trestem.

¹⁵ Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 40 – 43.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ Srov. KUČHTA, Josef; VÁLKOVÁ, Helena, et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 188

- b) Teorie odstrašení vidí funkci trestu především v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování (individuální prevence) a stejný účinek má i na ostatní členy společnosti (generální prevence). Újma, která pachateli vzniká uloženým trestem, může sama o sobě vést k tomu, že ho odstraší od další trestné činnosti, aniž se vůči pachateli uplatňují další výchovné prostředky. Vnímání a prožívání újmy je avšak individuální záležitostí. Preventivní funkce trestu spočívá v jeho neodvratnosti, nikoliv tvrdosti. Z této teorie vyplývá, že při ukládání trestu je potřeba přihlížet více k pachateli než ke škodlivosti spáchaného trestného činu. Součástí trestu musí být odejmutí všech výhod, které pachatel získal spácháním činu.
- c) Rehabilitační (nápravná, korektivní, resocializační, penitenciární) funkce se zaměřuje na to, co se má učinit ve vztahu k pachateli, jak s ním zacházet, aby svou trestnou činnost v budoucnu již neopakoval. Jediný cíl trestání vidí v tom, aby pachateli bylo poskytnuto takové odborné zacházení, jež by vedlo k poznání, které osobnostní vlastnosti i vlastnosti chování v interakci se sociálním prostředím participovaly na spáchání trestného činu. Od tohoto poznání se má pak odvíjet cíl nápravného procesu tak, aby došlo ke změně – ke společensky žádoucímu chování. Rehabilitační teorie usiluje o znovu zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v jeho chování, která vyplývá z porozumění jeho problémovosti v sociálním kontextu.
- d) Další funkcí je funkce eliminační (vylučovací). Tato teorie spatřuje účel trestu v dočasné nebo trvalé izolaci pachatele od společnosti. Tuto izolaci vnímá jako nejen nejcitelnější újmu pro pachatele, ale také jako ochranu společnosti, která je v této teorii prioritou. Zabývá se také otázkou napravitelnosti či nenapravitelnosti pachatele, případně jeho vychovatelnosti či nevychovatelnosti.
- e) Poslední je funkce restituční (kompenzační, restorativní, obnovující). Teorie restituční zdůrazňuje význam odstranění následků trestné činnosti a význam náhrady škody, kterou utrpěla

oběť trestného činu. Cílem je obnova rovnováhy v sociálních vztazích, která byla porušena trestnou činností a uspokojení nároků poškozených osob. Tento přístup vhodně doplňuje klasický trestní postup a sankce o rozšíření volby reakce na trestný čin a možností pro uplatnění individualizovaného přístupu k pachateli, přičemž dochází k pozitivnímu ovlivnění účinnosti trestního postihu.

Nepodmíněný trest odnětí svobody plní, i když ne zcela optimálně, ale spíše spolehlivě některé z funkcí trestních sankcí. Funkci punitivní a sociálně ochranou tím, že do značné míry zneškodňuje odsouzené tak, že ho na určitou dobu izoluje od zbytku společnosti. Funkci generální a individuální trestně právní prevence zcela jistě také splňuje. Přestože poskytuje oběti spáchané trestného činu určitou morální satisfakci, restituci spáchané škody zajišťuje spíše hůře. Stejně tak i převýchovná funkce, jejíž význam je dnes vyzdvihován, nepřinesla přesvědčivé výsledky.¹⁸

1.1.2 Zásady výkonu trestu odnětí svobody

Zákon¹⁹ za hlavní zásady považuje to, že „trest je vykonáván tak, aby respektoval důstojnost osobnosti odsouzeného a omezoval škodlivé účinky zbavení svobody. S odsouzeným se musí jednat tak, aby bylo zachováno jeho zdraví a pokud to doba výkonu trestu odnětí svobody umožní, mají se podporovat takové postoje a dovednosti, které odsouzenému pomohou k návratu do společnosti a umožní mu vést po propuštění soběstačný život v souladu se zákonem.“

1.1.3 Dosažení výchovného účelu trestu odnětí svobody

Jedním z účelů trestu je výchovné působení na odsouzeného s cílem, aby po vykonání trestu vedl řádný život. Výchovný účel trestu se pak odráží především v zacházení s odsouzenými, které musí mít takovou podobu, aby jim pomohlo při návratu do společnosti a re/integraci do ní. Trest odnětí svobody by měl tedy být prostředkem ke změně postojů odsouzeného a zároveň

¹⁸ Srov. ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha : IKSP, 2005, s. 11.

¹⁹ § 2 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

prostředkem k jeho přípravě na život ve společnosti, včetně zachování reálného kontaktu s vnější společností a získání takových dovedností, schopností a zázemí, které jsou pro život bez kriminálních aktivit potřebné. Z toho lze odvodit, že během výkonu trestu je nutné pracovat s odsouzeným takovým způsobem, aby byly pro něho vytvořeny předpoklady k jeho sociální integraci do společnosti.²⁰

1.2 Obsah nepodmíněného trestu odnětí svobody

V teoretické rovině obsahuje nepodmíněný trest odnětí svobody prvky jako je újma pachateli, odplata, morální odsudek, izolace jako prostředek k ochraně společnosti, příležitost k převýchově a resocializaci, odstrašení dalších případných pachatelů, satisfakci oběti trestného činu a veřejnosti.²¹

1.2.1 Resocializační programy v průběhu trestu odnětí svobody

Základní prostředky implementující princip výchovného a reintegračního působení trestu, obsažené v právní úpravě, které se týkají těchto oblastí:²²

- Zacházení s odsouzenými včetně pracovních aktivit a vzdělávání – okruh aktivit, které vedou k naplnění výchovného a reintegračního účelu trestu.
- Zaměstnávání odsouzených – povinnost odsouzených pracovat je nutné považovat za jednu ze základních složek trestu odnětí svobody, a to jak z hlediska jeho omezujícího charakteru, tak z hlediska jeho výchovného účelu.
- Extramurální kontakty, resp. kontakt odsouzených se společností – zejména zachování a podpora vztahů s rodinou a blízkými, případně dalšími osobami.
- Kontakt odsouzených s realitou, informovanost.
- Externí sociální služby, duchovní služby ve vězeňství.
- Zacházení s odsouzenými před propuštěním včetně výstupních oddělení.
- Podmíněné propuštění.

²⁰ Srov. MATULOVÁ, Kateřina, VALEŠ, František. Právní rámec výchovného a reintegračního účelu trestu. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008. s. 35 – 37.

²¹ ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha : IKSP, 2005, s. 92.

²² Srov. MATULOVÁ, Kateřina, VALEŠ, František. Právní rámec výchovného a reintegračního účelu trestu. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008. s. 35 – 37..

1.2.2 Programy zacházení během VTOS

Programy zacházení mohou být definovány jako „soubor aktivit vězeňských pracovníků aplikovaný s cílem motivovat vězně (poskytovat společensky hodnotné a osobně přitažlivé výzvy) k práci na sobě samém a tím pomáhat zvyšovat jeho šance na život v zákonnosti po propuštění z vězení a na reintegraci do demokratické společnosti.“²³ O jejich potřebnosti pojednávají také další autoři²⁴, kteří uvádí, že těžiště hlavní funkce trestu je položeno na regulativní funkci trestu – to znamená orientaci trestu na prosociální změnu chování pachatele, pak tedy penitenciární proces musí prioritně obsahovat sociokorektivní postupy a situace. Naplnění této funkce trestu ve vězeňství předpokládá uplatňování progresivního výkonu trestu s diferenciovaným zacházením s přesně vymezenými skupinami odsouzených. Mezi Evropská vězeňská pravidla²⁵ patří, že vězeňský režim musí nabízet vyvážený program činností a musí umožňovat, aby všichni odsouzení trávili tolik hodin denně mimo své cely, kolik je zapotřebí pro dostatečné zajištění lidské a společenské interakce. Rovněž musí režim zajišťovat základní sociální potřeby odsouzených osob.

Zacházení s odsouzenými vychází z principů restorativní justice, jejímž cílem je dosáhnout toho, aby si pachatel uvědomil odpovědnost za své činy, snažil se o napravení jejich důsledků a po vykonání trestu se začlenil do společnosti jako řádný občan respektující právní normy. Výkon trestu tak zahrnuje programy zacházení, pracovní aktivity, speciálně – výchovné aktivity, vzdělávání, zájmovou činnost a trénink utváření vnějších vztahů. Součástí programů jsou arteterapie, psychoterapie, psychorelaxační techniky, právní a sociální poradenství, protidrogová poradna a komunitní setkání.²⁶

Ve věznicích běží několik programů.²⁷ Jedním z nich je *Zastav se, zamysli se, změň se*. Jeho hlavním cílem je docílit u odsouzených změny náhledu a prosociálního chování ve vztahu k páčání trestné činnosti. Jde o

²³ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 44 – 45.

²⁴ Srov. KUČHTA, Josef; VÁLKOVÁ, Helena, et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha : C. H. Beck, 2005, s. 212.

²⁵ Srov. *Evropská vězeňská pravidla*. [s.l.] : VSČR, 2006, 25.1. – 25.3.

²⁶ *Vězeňská služba České republiky* [online]. 11. 1. 2010 [cit. 2010-07-07]. Zacházení s vězňnými osobami. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/zachazeni-s-veznenymi-osobami-6125/>>.

²⁷ Srov. *Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2009*, s. 22 – 23.

trénink sociálních dovedností, který vede k posunu nejen v oblasti myšlení, ale také chování. Program 3Z využívá kognitivně – behaviorální metodu a je určen pro nejširší vězeňskou populaci. Ve skupinové formě je určen pro odsouzené, kteří se chystají na podmíněné propuštění z VTOS.

Jiným způsobem zacházení, který se zaměřuje na mladistvé odsouzené, je Program TP 21 JUNIOR, který byl zpracován na základě množícího se násilí mezi odsouzenými. Tento standardizovaný program je určen pro mladistvé pachatele s poruchami chování, kteří se projevují násilnickými sklony a agresivitou v kolektivu ostatních mladistvých odsouzených, případně nevhodným chováním se znaky šikanování. Převážná část těchto odsouzených prošla ústavní výchovou ve školských zařízeních pro děti a mládež, dále jde o skupinu mladistvých se zkušeností s drogovou závislostí, se sníženou mentální úrovní, ale i s poruchou osobnosti. Smysl a cíl programu vychází z předpokladu, že prvotním krokem pro jakékoliv zacházení s mladistvými pachateli trestné činnosti je vytvoření pozitivního náhledu na nevhodnost řešení konfliktních a zátěžových situací agresivním jednáním, jejich motivace pro změnu, uvědomění si vlastní odpovědnosti a přijetí konkrétních důsledků za své chování i za porušování zásad slušného chování spojených s agresivitou či násilím.

Zajímavý je také program, při kterém Vězeňská služba ČR²⁸ spolupracuje s Centrem dopravního výzkumu. Je to *Program pro pachatele dopravních nehod* a jeho cílem je bezproblémový návrat těchto osob do společnosti a do silničního provozu. Účast v programu je pro odsouzené příležitostí, jak se vyrovnat s problémem tak, aby byli schopni negativní životní zkušenost využít ve prospěch své další bezproblémové řidičské praxe.

Ve výkonu trestu jsou zřízena specializovaná oddělení, která poskytují ochrannou léčbu, péči o pracovně nezařaditelné a o pachatele s duševními poruchami a poruchami chování. Důležitou součástí zacházení s odsouzenými je jejich zaměstnávání. Práce umožňuje vězňům nejen smysluplné trávení času ve výkonu trestu, ale je rovněž důležitým prvkem reintegrace. Z odměny za

²⁸ Vězeňská služba České republiky se kromě spolupráce se státními i nestátními subjekty a bezpočtu dalších činností zabývá mnoha projekty, které vyvíjí buď sama, nebo ve spolupráci s dalšími subjekty (*Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 101.).

práci mohou hradit náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody a pohledávky, které vznikly například v souvislosti s jejich trestnou činností.²⁹

1.2.3 Zaměstnávání a vzdělávání odsouzených

Aby zaměstnávání odsouzených utvářelo pozitivní vztah k práci vůbec (práce jako typicky lidská potřeba), i k práci jako prostředku uspokojování dalších potřeb a zájmů člověka, musí být smysluplné, dobře řízené a organizované. Mělo by být vykonáváno v podmínkách odpovídajících mimovězeňskému standardu. Odvedená práce by měla být spravedlivě odměňována.³⁰ Tomuto pojetí zaměstnávání odsouzených odpovídají Evropská vězeňská pravidla³¹, která uvádí, že práce odsouzených musí být považována za pozitivní prvek vězeňského režimu a nikdy nesmí být použita jako trest. Mezi pravidla patří také to, že organizace a metody práce by se měly co nejvíce podobat obdobné práci ve společnosti mimo vězení, aby se vězni připravili na podmínky normálního života v zaměstnávání na svobodě a že za odvedenou práci musí být vězňům vyplacena odpovídající mzda.³² Podle současné legislativy³³ výši mzdy stanovuje vláda nařízením, přičemž se pracovní odměna odsouzeného považuje za příjem ze závislé činnosti. Z odměny za práce se odvádí daň i pojistné, ale také další srážky jako je úhrada výživného pro děti a úhrada nákladů výkonu trestu.

Zaměstnávání je upraveno zákonem o výkonu trestu odnětí svobody, který stanoví, že³⁴ „odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat, pokud je k práci zdravotně způsobilý a že při zaměstnávání a vzdělávání odsouzených věznic zajišťuje zařazování odsouzených do práce odpovídající jejich zdravotní způsobilosti s přihlédnutím k jejich odborným znalostem a dovednostem, odměňování odsouzených za práci a také vytváří podmínky pro

²⁹ Srov. *Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2009*, s. 22 – 23.

³⁰ Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 124.

³¹ Evropská vězeňská pravidla Rady Evropy jsou souborem doporučení vydaných Výborem ministrů vládám. Stanoví minimální standardy týkající se vězeňského personálu, odsouzených a obviněných. Pravidla pokrývají všechny aspekty života ve věznicí, včetně: kontaktů s vnějším světem, hygieny a výživy, zdravotní péče, vzdělávání a rekreace, vězeňského režimu, přemísťování vězňů mezi zařízeními, vazby neodsouzených osob, výběru a výcviku vězeňského personálu a vedoucích pracovníků. Pravidla byla přijata v roce 1973 a revidována v letech 1987 a 2006 (Srov. Rada Evropy a reforma vězeňství).

³² Srov. *Evropská vězeňská pravidla*. [s.l.] : VSČR, 2006, 26.1 – 26.10.

³³ § 33 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

³⁴ § 29 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

to, aby odsouzení mohli získat a zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci a rozšiřovat si svoji všeobecnou informovanost.“

Někteří autoři³⁵ považují práci za nejdůležitější prostředek zacházení s odsouzenými. Získání a upevnění návyku pracovat zvyšuje ve značné míře šanci odsouzeného na reintegraci do svobodné společnosti po propuštění z vězení.“ V posledních dvou letech se podařilo zvýšit zaměstnanost ve věznicích na 60%. Dříve se pohybovala okolo 40%. Podle Vězeňské služby ČR je jedním z problémů zaměstnávání odsouzených to, že nelze zaměstnávat odsouzené ve věznicích s ostrahou mimo zdi věznice. Právě v tomto typu věznic je počet odsouzených nejvyšší.³⁶

Vzdělávání je považováno za jeden z klíčových prvků reintegrace. Vězeňská služba ČR³⁷ sama nebo ve spolupráci s jinými subjekty zajišťuje všechny typy vzdělání (od základního až po vysokoškolské). Podle zákona³⁸ se „odsouzeným, u nichž jsou pro to předpoklady, obvykle umožní, aby získali vzdělání na základní nebo střední škole, anebo se zúčastnili dalších forem vzdělávání, které jim umožní získat a zvyšovat si svoji pracovní kvalifikaci.“

V Evropských vězeňských pravidlech³⁹ se pojednává o tom, že všichni odsouzení by měli mít přístup k takovým vzdělávacím programům, které budou co nejkomplexnější a budou uspokojovat jejich individuální potřeby a zároveň budou brát v potaz jejich ambice. Za svou účast na vzdělávacích programech nesmí být odsouzení finančně či jinak znevýhodněni. Vzdělání by mělo mít stejný status jako pracovní činnost. V každé věznici by měla být dostatečně vybavená knihovna, její činnost by měla být zajišťována ve spolupráci s veřejnými knihovnami. Prioritně je nutné připravit programy pro ty odsouzené, kteří jsou negramotní nebo neumějí počítat a pro ty, kteří nemají základní nebo odborné vzdělání. O analfabetismu pojednává také Hála⁴⁰, který se s ním setkává během své praxe psychologa působícího ve vězeňství. Nemusí se vždy jednat o analfabetismus primární, kdy se člověk nikdy nenaučil číst ani psát,

³⁵ HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 125.

³⁶ *Vězeňská služba České republiky* [online]. 11. 1. 2010 [cit. 2010-07-07]. Zaměstnávání a vzdělávání odsouzených. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/zamestnavani-a-vzdelavani-odsouzenych-6126/>>.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ § 34 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

³⁹ Srov. *Evropská vězeňská pravidla*. [s.l.] : VSČR, 2006, 28.1 – 28.6.

⁴⁰ Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 138.

věžeňští pracovníci se setkávají také s analfabetismem sekundárním, kdy lidé, kteří se číst a psát naučili, postupně tyto dovednosti ztrácí.⁴¹

1.2.4 Volný čas ve VTOS

Volný čas ve věznici je doba, která začíná příchodem zaměstnaného odsouzeného ze zaměstnání do ubytovacího prostoru a končí večerkou. O víkendech je volný čas ohraničen pouze budíčkem a večerkou. Pracovně nezařazení odsouzení mají volný čas v podstatě po celý den od pondělka do neděle, nepočítá-li se osmihodinová doba spánku. Nejedná se o volný čas, jak ho vnímá osoba mimo vězení, odsouzený je totiž i v této době držen na určitém prostoru v relativně stálé skupině lidí. U nezaměstnaných odsouzených nabývají na významu zájmové pracovní činnosti konané ve volném čase. Odsouzení zhotovují hračky pro předškolní zařízení, různé didaktické pomůcky pro školy vzdělávající děti s postižením.⁴²

Zacházení s odsouzenými během jejich volného času sleduje zejména tyto dílčí cíle:

- udržet tělesné i duševní zdraví odsouzených,
- přispět k bezproblémovému výkonu trestu odnětí svobody (tj. především ve smyslu prevence mimořádných událostí),
- u pracovně zařazených odsouzených je cílem zajistit regeneraci sil vynakládaných při pracovní činnosti a naopak u nepracujících odsouzených je nezbytné zajišťovat pravidelné odčerpávání přebytečné energie, a to smysluplnou náhradní pracovní, sportovní nebo jinou činností,
- pobavit odsouzené a tím účinně působit proti nepříjemné skutečnosti zbavení člověka svobody, což má vedle pozitivních důsledků také závažné negativní dopady jako je demotivace, snižování tolerance k frustraci, emoční rozladěnost, labilitu, odcizování se skutečnosti a iluzivní prosnívání budoucího života. Zároveň vyrovnávat vězněním blokované potřeby a neuspokojené zájmy,

⁴¹ Srov. VACEK, E. Procházka po klinice Schloss Haldem. In HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 138.

⁴² Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 142.

- překonat spotřebitelské návyky trávení volného času, vytvořit a posílit hodnotnější, kulturnější potřeby a návyky, které směřují k postupné změně životního stylu. U krátkodobých trestů odnětí svobody je cílem tento proces alespoň začít.

Evropská vězeňská pravidla se volnému času vězňených osob věnují v kapitole Cvičení a rekreační činnosti, kde se hovoří o tom, že všichni odsouzení musí mít možnost vykonávat nejméně jednu hodinovou procházku denně nebo cvičit na volném prostranství, pokud to počasí dovoluje. Pro případ špatného počasí je třeba zajistit náhradní možnosti pro cvičení odsouzených.⁴³

1.2.5 Výstupní oddělení

Předpropouštěcí fáze VTOS je doba posledního půlroku (minimálně třech měsíců), po kterou odsouzený setrvává ve vězení. V této době bývá přeřazen do specializovaného, tzv. předpropouštěcího oddělení. Toto oddělení není zřízeno ve všech věznicích, to pak předpropouštěcí fáze probíhá ve stejném prostoru i ve stejné skupině odsouzených. V této fázi jde o komplexní přípravu vězně na jeho odchod z vězení, a sice poskytováním informací o změnách, které za dobu jeho věznění nastaly v mimovězeňské realitě prakticky doplněné některými životně důležitými dovednostmi jako je nácvik jednání s úřady, znovuzískání či udržení schopnosti přepravovat se v hromadných dopravních prostředcích atd.⁴⁴

Výstupní oddělení naplňuje obsah Evropských vězeňských pravidel⁴⁵, ve kterých je stanoveno, že odsouzeným musí být v předstihu zajišťována pomoc před jejich propuštěním. Přejít ze života ve vězení do bezúhonného života ve společnosti jim umožní zavádění postupů a speciálních programů. Pro odsouzené s delšími tresty je vhodné vytvořit podmínky pro jejich postupnou přípravu pro odchod z vězení. K tomuto cíli mají sloužit především předpropouštěcí režimy, které organizuje vězení, popřípadě forma podmíněného propuštění spojeného s nějakou formou kontroly kombinované s účinnou sociální podporou. Vězeňská správa musí umožňovat přístup do

⁴³ Srov. *Evropská vězeňská pravidla*. [s.l.] : VSČR, 2006, 27.1 – 27.7.

⁴⁴ Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 164 – 165.

⁴⁵ Srov. *Evropská vězeňská pravidla*. [s.l.] : VSČR, 2006, 107.1 – 107.5.

věznice odpovědným zástupcům orgánů státní péče, aby se mohli podílet na přípravě odsouzených na propuštění a na procesu jejich sociální reintegrace a také musí úzce spolupracovat se sociálními službami, které pracují s osobami propuštěnými z vězení.

Potřeba zvýšit účinnosti boje s kriminalitou se projevuje hledáním dalších právních prostředků, které by vedle tradičního nepodmíněného trestu odnětí svobody poskytly nové formy a způsoby zacházení s pachateli trestných činů. Trest odnětí svobody je podrobován kritice, zejména z hlediska jeho neefektivnosti, a to nejen z pohledu převýchovy odsouzených, ale také z důvodů ekonomických, náklady na VTOS jsou příliš vysoké. Někteří odborníci hovoří dokonce o tzv. krizi trestu odnětí svobody. Tento trest však nemůže být zcela zavrhnut. Ve společnosti se vždy budou objevovat pachatelé závažných trestných činů, před nimiž je potřeba chránit společnost a zabránit jim v páchání další trestné činnosti uložením nepodmíněného trestu odnětí svobody.⁴⁶

⁴⁶ Srov. ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha : IKSP, 2005, s. 11.

2. Problémy a rizika osob propuštěných z VTOS

Výstup z věznice je bezesporu silný okamžik. Propuštěný se ocitá v situaci, kdy ze dne na den přebírá veškerou odpovědnost za svůj další život a za jeho kvalitu.⁴⁷ V den výstupu z VTOS je osoba opouštějící věznici vybavena určitou přiměřenou finanční částkou. V takové výši, aby se mohla dopravit do místa trvalého bydliště a stravovat se do doby nejbližšího otevření úřadovny příslušného sociálního kurátora.⁴⁸

2.1 Nejčastější problémy osob propuštěných z VTOS

Za nejčastější problémy, se kterými se propuštění potýkají se dají považovat:⁴⁹

- nedostatek financí,
- nezajištěné bydlení,
- nezajištěná práce,
- dluhy,
- vztahové potíže,
- při zařizování osobních dokladů,
- účast na zdravotním a sociálním pojištění,
- zneužívání alkoholu, návykových látek.

Jde o kumulaci problémů, které spolu souvisí a pokud nedochází k jejich vyřešení, tak mohou přispět k opětovnému páchání trestné činnosti. Proto se činnost mentora nejvíce soustředí právě na tyto oblasti.

To, jaké problémy vidí pracovníci Probační a mediační služby ČR, nabízí výzkum, který uskutečnil Institut pro kriminologii a sociální prevenci⁵⁰. Probační úředníci na základě svých zkušeností uvedli, co je z jejich pohledu největší

⁴⁷ KRUTINA, Miroslav. *Informativní materiál Českého helsinského výboru pro osoby připravující se na propuštění a osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody*. Praha : ČHV, 2005, s. 4.

⁴⁸ Srov. HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, s. 166.

⁴⁹ Informace čerpány ze spisových materiálů klientů Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s.

⁵⁰ Institut pro kriminologii a sociální prevenci je výzkumnou organizací v resortu spravedlnosti.

Předmětem jeho činnosti je výzkumná, dále studijní a analytická činnost v oblasti kriminality, práva, justice a bezpečnosti; této oblasti se systematicky věnuje jako jediné výzkumné pracoviště v České republice. Hlavním cílem činnosti Institutu je přispívat výzkumnou, teoretickou, analytickou, publikační a další činností k zajišťování právní jistoty občanů, fungování justičního systému, ke tvorbě kvalitní legislativy a k formulování sankční politiky zaměřené na účinnější kontrolu kriminality (Zpráva o činnosti IKSP v roce 2008; Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/rz08.pdf>> [cit. 17.7. 2010]).

překážkou resocializace propuštěných osob. „Jejich výpovědi lze shrnout do šesti nejčastěji uváděných problémových okruhů:⁵¹

- 1) obtížné hledání zaměstnání – nezaměstnanost odsouzených,
- 2) návrat do závadného prostředí, opětovné páchání trestné činnosti,
- 3) neochota změnit styl života, nedostatek motivace k resocializaci,
- 4) ztráta bydliště, rodinného a sociálního zázemí,
- 5) neexistence sociálních a resocializačních programů, nedostatek spolupracujících institucí,
- 6) finanční problémy – dluhy za náklady z výkonu trestu, dluhy za náklady trestního řízení, neschopnost platit náhradu škody poškozenému.

Pojem rizika použitý v souvislosti s osobami propuštěnými z vězení odkazuje na pravděpodobnost, že se dotyčný dopustí kriminálního jednání.⁵² Rizikové faktory, které souvisí s recidivou, lze najít v oblasti vzdělání, zaměstnání, bydlení, zneužívání návykových látek, duševního zdraví a sociálních problémů, ale také v myšlení a chování pachatelů trestných činů. Pachatelé často mívají více problémů, z nichž mnohé přispívají k jejich kriminálnímu jednání. Některé rizikové faktory jsou dynamické v tom smyslu, že se mohou změnit oproti jiným rizikovým faktorům (především kriminální minulost), které jsou statické. K úspěšné resocializaci pachatelů trestných činů by programy, které o jejich nápravu usilují, měly být zaměřené na dynamické rizikové faktory.⁵³ Na ty se zaměřuje i mentoring, prostřednictvím kterého mohou být problémy související s propuštěním řešeny a riziko recidivy sníženo. Situaci po propuštění zhoršuje také postoj společnosti, která osoby propuštěné z vězení označí nálepkou jako „kriminálníky“. Negativní postoj okolí do určité míry brání úspěšné re/integraci do společnosti.

⁵¹ ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. Praha : IKSP, 2005, s. 82 – 83.

⁵² BLATNÍKOVÁ, Šárka; NETÍK, Karel. Příspěvek k problematice predikce kriminálního jednání. In *Vybrané problémy vězeňství se zaměřením na predikci vývoje pachatele*. Praha : MVČR, 2009, s. 3.

⁵³ HARPER, Gemmy; CHITTY, Chloë. *Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů : Analýza toho „co funguje“*. Praha : IKSP, 2009, 43 s.

3. Možnosti práce s osobami propuštěnými z VTOS

Práce s propuštěnými vězni může být rozdělena na pomoc okamžitou, kdy je poskytnuta finanční výpomoc, ubytování v azylovém domě apod. a na pomoc dlouhodobější, která vede k začlenění do společnosti a k obnově narušených vztahů.⁵⁴

3.1 Postpenitenciární péče

„Postpenitenciární péče je sociální práce spočívající v souvislých sociálních aktivitách a sociálních vztazích, které určují obsah realizace stanovených cílů, tedy podporu a pomoc osobám propuštěným z VTOS.“⁵⁵ Komplex opatření, dobrovolných i nucených, který vede k resocializaci pachatele je označován jako postpenitenciární působení.⁵⁶

Postpenitenciární péče navazuje na penitenciární působení na odsouzeného během VTOS. „Tato péče zahrnuje sociální a výchovné působení na osoby propuštěné z VTOS v zájmu dovršení jejich resocializace, reedukace a reintegrace ve společnosti. V širším smyslu by se mělo toto působení rozšířit na všechny, kteří vykonávali i ostatní tresty a ochranná opatření.“⁵⁷ Postpenitenciární péče je chápána jako prostředek sekundární a terciární prevence kriminality.

Cílem je sociální rehabilitace osob propuštěných z VTOS, omezení jejich sociálního vyloučení, zvýšení kvality jejich života a začlenění zpět do společnosti.⁵⁸

3.1.1 Legislativní rámec postpenitenciární péče

V současnosti prakticky neexistuje jednotná metodická či legislativní úprava postpenitenciární péče jako takové. Závazným dokumentem a právní úpravou je zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. V rámci tohoto zákona lze postpenitenciární péči zařadit jako službu sociální rehabilitace, která může

⁵⁴ Dostupné z: <<http://penologie.hala.sweb.cz/2.htm>> [cit. 2010-07-20].

⁵⁵ Dostupné z: <www.charita-adopce.cz/download/5/vonkova.doc> [cit. 2010-07-20].

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ HENDRYCH, Dušan; et al. *Právní slovník*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 758.

⁵⁸ Srov. RYCHLÁ, Kamila. Postpenitenciární péče v ČR se zaměřením na nevládní organizace. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha: SPJ, 2008, s. 63 – 64.

být poskytována formou ambulantní i terénní či pobytové služby, a odborné sociální poradenství.⁵⁹

V podmínkách České republiky existují v podstatě dva druhy postpenitenciární péče.⁶⁰ Prvním je postpenitenciární péče obecná či nspecifická, která se zaměřuje na pomoc lidem v konfliktu se zákonem bez dalšího rozlišení speciálních potřeb klienta. Je poskytována jako sociální služba definovaná zákonem o sociálních službách č. 108/2006 Sb.

V rámci nspecifické postpenitenciární péče se poskytují tyto služby:

- základní a odborné sociální poradenství,
- předvýstupní poradenství,
- písemné poradenství ve výkonu trestu či vazby,
- dluhové a právní poradenství,
- pomoc při zajištění bydlení, při hledání práce,
- psychická podpora při výstupu z výkonu trestu,
- individuální pohovory,
- rekvalifikace,
- zprostředkování vzdělávání,
- zvyšování sociálních dovedností a kompetencí,
- práce s rodinou, či blízkými osobami propuštěného,
- osobní asistence při vyřizování náležitostí na úřadech,
- skupinové aktivity.

Specializovaná či specifická postpenitenciární péče je druhý druh. Je realizována nestátními neziskovými organizacemi, je přímo cílená na skupinu odsouzených, kteří aktuálně řeší svoji drogovou závislost. Tyto specializované programy financuje Ministerstvo spravedlnosti v kooperaci s Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky, za přímé účasti Generálního ředitelství Vězeňské služby ČR. Jedná se tedy o programy reagující na potřeby uživatelů drog ve výkonu trestu a ve vazbě, které mají vést k pozitivním změnám, tj. k přechodu od závislosti do života bez drog, a to zejména zprostředkováním

⁵⁹Srov. RYCHLÁ, Kamila. Postpenitenciární péče v ČR se zaměřením na nevládní organizace. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 63 – 64.

⁶⁰ Tamtéž.

léčby či následné péče, tzv. „doléčování“ a chráněného bydlení pro ex-uživatele drog.

Poskytované služby v rámci specifické postpenitenciární péče:

- individuální poradenství,
- podpora v abstinenci,
- zprostředkování léčby,
- informace o minimalizaci rizik spojených s užíváním návykových látek,
- zprostředkování kontaktu s rodinou a osobami blízkými,
- informace (sociálně-právní oblast, bydlení a práce),
- předvýstupní poradenství,
- písemný kontakt, možnost zaslání balíku pro potřebné (hygienické a psací potřeby),
- skupinové aktivity motivační a podpůrné skupiny pro udržení pozitivních změn v životním stylu klienta.

Aby byla postpenitenciární péče kvalitní, musí vycházet z kontinuální sociální práce sociálního kurátora v návaznosti na činnost dalších úřadů, organizací a institucí (soudy, úřady, léčebná zařízení apod.), jejich vzájemné spolupráce a komplexního působení na klienta s cílem jeho sociální rehabilitace.⁶¹

3.2 Kontinuální sociální práce

„Kontinuální sociální péče představuje druh speciálních programů, chápaných jako sekundární a terciární prevence recidivy kriminálního a rizikového chování, určených pro pachatele trestných činů. Umožňuje plynulý přechod mezi působením penitenciárním a postpenitenciárním v rámci dosažení pozitivních změn v chování klienta a jeho resocializaci.“⁶²

⁶¹ Dostupné z: <<http://trestni2.juristic.cz/76183/CLANEK>> [cit. 2010-07-07].

⁶² Srov. RYCHLÁ, Kamila. Postpenitenciární péče v ČR se zaměřením na nevládní organizace. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 63 – 64.

Na základě poznatků Českého helsinského výboru⁶³ lze říci, že „kontinuální sociální práce je výsledkem rozsáhlé transformace sociální politiky a nahrazuje speciální (zvláštní) péči o osoby propuštěné z VTOS, tzv. postpenitenciární péči. Cílem kontinuální sociální práce by mělo být řešení problémů s předstihem před výstupem klienta z vězení. V praxi by to mělo vypadat tak, že sociální kurátoři navštěvují věznice.“⁶⁴ Podle Českého helsinského výboru se návštěvy uskutečňují jen ojediněle. Stejně tak i další autoři⁶⁵ uvádí, že kontinuální sociální práce s klientem umožňuje řešit problémy obviněných a odsouzených v co největším předstihu před jejich propuštěním z VTOS nebo výkonu vazby, a tím minimalizovat následky jejich nepříznivé situace.

Kontinuální sociální práce⁶⁶ zahrnuje práci s klientem ve všech fázích trestního řízení (jak ve výkonu vazby, tak i na svobodě), v průběhu soudního řízení i ve výkonu trestu odnětí svobody. Jiní autoři⁶⁷ shodně uvádí, že kontinuální sociální péče probíhá s klientem v první fázi trestního řízení na svobodě, ve výkonu vazby, ve výkonu trestu a po výstupu z vězení. První informace o klientovi získává od Vězeňské služby ČR, blízkých klienta nebo od státních či nestátních organizací.

Cílem kontinuální sociální práce je navázání socioterapeutického vztahu v zájmu působení na osobnost klienta tak, aby byly upevněny, eventuelně vytvořeny, jeho pozitivní vazby k okolí, aby nedocházelo k jeho sociální izolaci. Do této oblasti patří především práce s rodinou klienta, spoluvytváření podmínek pro jejich spokojené soužití, zapojení klienta v malých sociálních skupinách (pracovní kolektiv, zájmové a vrstevnické skupiny) s minimalizací rizik pro klienta, jeho rodinu či pro společnost, ale také pomoc klientovi při zabezpečování jeho kontaktu s institucemi při řešení jeho materiálního

⁶³ Český helsinský výbor se tématem vězeňství a trestní justice zabývá zejména v oblastech, jako jsou lidská práva ve vězeňství, respektování důstojnosti vězňených osob, podpora institutů restorativní justice a jejich uplatňování v praxi, rodinné vazby vězňených osob (*Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008, s. 94.).

⁶⁴ Dostupné z: <<http://trestni2.juristic.cz/76183/CLANEK>> [cit. 2010-07-07].

⁶⁵ GOJOVÁ, Alice; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, s. 26.

⁶⁶ Srov. GOJOVÁ, Alice; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, s. 26.

⁶⁷ Srov. RYCHLÁ, Kamila. Postpenitenciární péče v ČR se zaměřením na nevládní organizace. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 63 – 64.

zabezpečení, při jiných důležitých jednáních, při zabezpečování zdravotní péče.⁶⁸

Podle Doporučených postupů k vybraným oblastem zákona o sociálních službách⁶⁹ musí obec umožnit sociálnímu kurátorovi výkon kontinuální sociální práce s pachateli trestné činnosti, tj. zejména umožnit mu návštěvy ve věznicích a vazebních věznicích. Tento způsob sociální práce prokazatelně předchází vzniku sekundárních problémů spojených s výkonem trestu a zejména další trestné činnosti.

Další pohled na možnosti práce s osobami propuštěnými z VTOS nabízí autoři Sborníku *Mezi vězením a komunitou*⁷⁰, kteří práci s odsouzenými pojmají jako kontinuální a komplexní. Kontinuální a komplexní práce je jedním z vhodných opatření k optimalizaci praxe sociální reintegrace. Cílem práce s odsouzenými je napomáhat snižovat sociální vyloučení odsouzených a zmírňování tzv. šoku ze svobody, spojeného s přechodem do civilního života.

Komplexnost práce – Reintegrační program zacházení by měl být primárně zaměřen na posilování pracovních návyků a sociálních kompetencí odsouzených. Zároveň by měl zahrnovat posilování dalších kompetencí nutných pro život na svobodě, udržování sociálních kontaktů, zachování kontaktu s reálným světem mimo věznici, posilování povědomí odsouzeného o odpovědnosti za vlastní život a jeho motivace ke změně. Komplexní práce je zaměřená na přípravu a vytváření podmínek pro propuštění. Měla by být zahájena při nástupu do výkonu trestu a realizovaná po celou dobu pobytu ve věznicích.

Kontinuita práce – Pro efektivní naplnění účelu trestu se jeví jako vhodná návaznost programů realizovaných ve věznicích na programy realizované po propuštění. Praxe ukazuje, že je efektivní, když je program zacházení před propuštěním propojený se službami poskytující postpenitenciární péči a po propuštění plynule pokračuje (při zachování dobrovolnosti propuštěného,

⁶⁸ Srov. GOJOVÁ, Alice; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, s. 26.

⁶⁹ Dostupné z: <https://sluzbyprevence.mpsv.cz/dok/Informacni_zdroje_a_dokumenty/metodicke_pokyny_a_prirucky/Doporucene_postupy_k_vybranym_oblastem_zakona_o_sociálních_sluzbach.pdf> [cit. 2010-07-01].

⁷⁰ Srov. VALEŠ, František. Výstupy z kulatého stolu „Mezi vězením a komunitou“. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008. s. 88.

případně propojení s institutem probačního dohledu). Práce s odsouzenými po výstupu z výkonu trestu by měla zahrnovat praktické osvojení a implementaci kompetencí získaných či podpořených ve věznici. Jako vhodný se jeví mechanismus mentorů, doprovázejících klienty při začleňování do společnosti po propuštění.⁷¹

3.3 Pracovníci zajišťující práci s osobami propuštěnými z VTOS

Práce s osobami propuštěnými z VTOS je zajištěna zejména sítí sociálních kurátorů a pracovníků Probační a mediační služby ČR.

3.3.1 Sociální kurátor

Sociální kurátor je stěžejní osobou při práci s osobami propuštěnými z VTOS. Působí na obecních úřadech obcí s rozšířenou působností, kde kromě přímé práce s osobami ohroženými sociálním vyloučením, zajišťují koordinační činnosti v oblasti sociálních služeb pro tyto osoby.⁷²

Sociální kurátor může být definován také jako odborný pracovník státní sociální pomoci v ČR, který poskytuje kontinuální poradenskou a socioterapeutickou službu a pomoc při překonávání obtížných životních situací.

Sociální kurátor poskytuje své služby občanům propuštěným z VTOS a občanům, proti nimž je vedeno trestní stíhání, popřípadě jim byl výkon trestu podmíněně odložen; občanům propuštěným ze školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy po dosažení zletilosti; občanům žijícím nedůstojným způsobem života a občanům závislým na alkoholu a jiných drogách.⁷³

„Cílovou skupinu sociálního kurátora v rámci činnosti obecních úřadů obcí s rozšířenou působností vymezuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v § 92 písm. b), kde se jedná o:

- osoby ohrožené sociálním vyloučením z důvodu předchozí ústavní nebo ochranné výchovy nebo výkonu trestu,

⁷¹ Srov. VALEŠ, František. Výstupy z kulatého stolu „Mezi vězením a komunitou“. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008. s. 88.

⁷² Srov. GOJOVÁ, Alice; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, s. 7.

⁷³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003, s. 209.

- osoby, jejichž způsob života může vést ke konfliktu se společnostmi.“⁷⁴

Sociální kurátor v oblasti přímé práce s klienty aplikuje metody kontinuální sociální práce, kterými minimalizuje následky nepříznivé sociální situace klientů, usiluje o vytvoření optimálního socioterapeutického vztahu s klientem a pomáhá mu formulovat cíle spolupráce a nabízí alternativy cest k jejich dosažení. V rámci základního sociálního poradenství poskytuje klientům informace nutné k překonání nepříznivé životní situace. V rámci odborného sociálního poradenství pomáhá klientům zprostředkovat kontakt se společenským prostředím, snaží se zabránit jejich sociální izolaci, pomáhá jim při uplatňování práv a oprávněných zájmů, je klientům nápomocen při obstarávání osobních záležitostí a realizuje sociálně terapeutické činnosti, které se zaměřují na obnovení vztahů klientů s jejich okolím, jejich praktických schopností a dovedností. Pomáhá také zmírnit dopad vlivu rizikových skupin na klienta. Vypracovává program individuálního motivačního postupu při řešení situace klientů, kteří se ocitli v hmotné nouzi.⁷⁵

Dále sociální kurátor kontaktuje klienty ve věznicích a v dalších zařízeních. Společně s odborníky z těchto zařízení připravuje plynulý přechod klientů do života mimo tato zařízení a napomáhá jejich adaptaci. Vyhledává zájemce o sociální služby v jejich přirozeném prostředí. Je-li k tomu klienty zmocněn, vyjednává v jejich zájmu. Na požádání poskytuje asistenci klientům při jednáních. Rozhoduje o přiznání mimořádné okamžité pomoci z důvodu ohrožení osoby sociálním vyloučením, dávku vyplácí a eviduje. Spolupracuje s rodinami klientů s cílem obnovit, zlepšit vzájemné vztahy.⁷⁶

3.3.2 Pracovníci Probační a mediační služby ČR

„Probační a mediační služba (dále jen PMS) byla u nás zřízena s účinností od 1. 1. 2001 zákonem č. 257/2000Sb., o probační a mediační službě.“⁷⁷ PMS je specializovaná sociální služba, která působí v rámci

⁷⁴ GOJOVÁ, Alice; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, s. 10 – 14.

⁷⁵ Srov. Tamtéž.

⁷⁶ Srov. Tamtéž.

⁷⁷ HENDRYCH, Dušan; et al. *Právní slovník*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 818.

Ministerstva spravedlnosti ČR. Pracují v ní probační úředníci a probační asistenti. Jejich práce je zaměřena na práci s pachateli trestných činů a oběťmi těchto činů.⁷⁸

„Posláním PMS je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti především vytvářením podmínek pro uplatňování alternativních postupů v trestním řízení, zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin. Za tím účelem provádí PMS probaci a mediaci a podílí se na řešení sporů mezi obviněnými a poškozenými a svými činnostmi usiluje o urovnání konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením. Součástí poslání PMS je také prevence a snižování rizik opakování trestné činnosti.“⁷⁹

PMS vychází z konceptu tzv. obnovující (restorativní) justice⁸⁰. Tento přístup přibližuje proces naplňování trestní spravedlnosti těm, kterých se „trestní konflikt“ bezprostředně týká, tj. jeho aktérům. Trestný čin je vnímán jako konfliktní sociální událost v lidském společenství především mezi poškozeným a obviněným v určitém prostředí a v této rovině jsou také hledány zdroje a postupy přinášející konsensuální řešení.⁸¹

Probační úředníci a asistenti vykonávají úkony probace a mediace. Probací se podle zákona o probační a mediační službě rozumí „organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným (dále jen „obviněný“), kontrola výkonu trestu nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“⁸²

⁷⁸ Srov. KROFTOVÁ, Andrea; OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka. 2005. „Sociální práce v rámci probační a mediační služby“. In Oldřich Matoušek (ed.). *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, s. 283.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Restorativní justice je soubor principů uplatňovaný v trestní politice v západních státech, jehož cílem je posílit pachatelův pocit odpovědnosti za spáchaný čin a přimět ho, aby co nejrychleji a nejprůměrněji způsobenou škodu kompenzoval přímo poškozenému. V rámci restorativního přístupu jsou rozvíjeny různé typy tzv. alternativních sankcí (MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. Praha : Portál, 2003, s. 184).

⁸¹ Srov. DOUBRAVOVÁ, Dagmar; et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha : SPJ, 2002, s. 1.

⁸² § 2 zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě.

Probace není vnímána pouze jako souhrn určitých sankčních opatření, ale také jako škála služeb, aktivit a činností, které PMS v souvislosti s výkonem alternativ zajišťuje.⁸³

Mediací se podle zákona o Probační a mediační službě rozumí „mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporů mezi obviněným a poškozeným a činnosti směřující k urovnání konfliktního stavu a vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediace lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“⁸⁴

Smyslem mediace je nejen zmírnit či urovnat konfliktní stav spojený s trestným činem a zmírnit škody a následky, ale také nalézt řešení v konkrétním případě, které umožní státnímu zástupci a soudu účinně aplikovat alternativy k potrestání, případně alternativy k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.⁸⁵

Činnost pracovníků PMS se řídí základními principy a zásadami, těmi jsou:⁸⁶

- 1) Důstojnost jednání – způsob práce s klienty PMS musí být v souladu se základními lidskými právy a svobodami a musí respektovat jejich důstojnost a autonomii.
- 2) Zákonnost – pracovníci PMS musí postupovat v souladu s příslušnými zákony.
- 3) Přiměřenost intervence – míra zásahu pracovníků PMS vůči pachateli nesmí překročit rozsah a obsah pravomocného rozhodnutí soudu nebo státního zastupitelství.
- 4) Transparentnost – PMS poskytuje dostatečné informace všem účastníkům řízení.
- 5) Individualizace – při práci s klienty se zohledňují jejich individuální potřeby, zájmy a rovněž i okolnosti případu.

⁸³ Srov. ŠÁMAL, Petr; et al. Trestní řád. In DOUBRAVOVÁ, Dagmar, et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha : SPJ, 2002, s. 1.

⁸⁴ § 2 zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.

⁸⁵ Srov. DOUBRAVOVÁ, Dagmar; et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha : SPJ, 2002, s. 2.

⁸⁶ Srov.: KROFTOVÁ, Andrea; OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka. 2005. „Sociální práce v rámci probační a mediační služby“. In Oldřich MATOUŠEK (ed.). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, s. 286.

- 6) Včasnost intervence – PMS se snaží kontaktovat klienty v co nejranější fázi trestního řízení.
- 7) Vyváženost – PMS uplatňuje vyvážený přístup k potřebám a zájmům obviněných, poškozených i společnosti za účelem nalezení přijatelného řešení případu pro všechny.
- 8) Motivace – pracovníci PMS usilují o aktivní přístup a účast klientů při řešení následků trestné činnosti. Pachatele podporuje při hledání zdrojů a kompetencí, které mu umožní změnit dosavadní vzorce chování, jež ho přiváděly do konfliktu se zákonem. Poškozenému nabízí možnost stát se aktivním subjektem, který může mít vliv na podmínky a způsob vlastního odškodnění.

Veškerá činnost pracovníků PMS vede k tomu, aby byly naplněny tři cíle:⁸⁷

- Integrace obviněného – PMS směřuje k začlenění pachatelů trestných činů do společnosti bez dalšího porušování zákona. Integraci pachatele vnímá jako proces, který usiluje o obnovení respektu k právnímu stavu společnosti, o jeho uplatnění a seberealizaci.
- Participace poškozeného – PMS se snaží zapojovat poškozeného do procesu vlastního odškodnění, o obnovení jeho pocitu bezpečí, integrity a důvěry v právní systém.
- Ochrana společnosti – PMS přispívá k ochraně společnosti účinným řešením konfliktních a rizikových stavů spojených s trestním řízením a též efektivním zajištěním realizace uložených alternativních trestů a opatření.

3.4 Cíle práce s osobami propuštěnými z VTOS

Práce s osobami propuštěnými z VTOS má za cíl osvobození se od deliktu, kdy delikvence je považována za poslední výraz vnitřní nouze. Dalším cílem je pomoci k lepší sociální integraci (pomoc při znovu nalezení nebo často vůbec prvním nalezení pevné půdy pod nohama v sociálním světě). Dále pak

⁸⁷ Srov.: DOUBRAVOVÁ, Dagmar; et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha : SPJ, 2002, s. 1.

posilovat schopnost navazovat a udržovat uspokojivé mezilidské vztahy a prostřednictvím dlouhodobějšího provázení se může také dařit přivádět klienta k nalézání stále lepšího přístupu k vlastnímu prožívání, autonomie klienta, její podpora, či podpora jejího vývoje.⁸⁸

Tyto dílčí cíle stojí v úzkém vzájemném vztahu. Aby byl dosažen cíl osvobození se od deliktu, je proto zapotřebí jak integrace v povolání, tak zlepšení schopnosti vztahů. To je ovšem sotva možné bez toho, aby delikvent našel lepší přístup k vlastním citům, přáním, nadějím a strachům. Tento cíl je zase dosažitelný jen tehdy, když se pečovateli podaří vybudovat ke klientovi nosný vztah a pracovat na konfliktech, které se v tomto vztahu vynořují.⁸⁹

3.4.1 Zformulování cíle

Dobrá formulace cíle je nutná, má-li práce s klientem přinést změnu. Bez stanoveného cíle je těžké, ne-li nemožné posoudit, zda nastává pokrok nebo že je spolupráce u konce. Pracovník nejprve zformuluje klientova přání, která jsou určující pro stanovení cíle společné práce.

Aby byl cíl dobře zformulován, musí naplňovat tyto požadavky:⁹⁰

- Cíl musí být pro klienta významný.
- Cíl musí být malý, tak aby jej bylo možné dosáhnout v představitelné době.
- Cíl musí být konkrétní, zaměřený a týkat se chování.
- Cíl se má týkat toho, co nastane, nikoli nepřítomnosti něčeho.
- Cíl má jmenovat začátek, nikoli konec něčeho.
- Cíl musí být realistický.
- Dosažení cíle musí stát úsilí.

„Zabraňovat špatnému jde totiž nejlépe rozvíjením dobrého. Omezování toho, co se nedaří, jde nejlépe rozvíjením toho, co se daří. Zplnomocňující přístup vychází z přesvědčení, že klient potřebuje zažít co největší pocit vlastní kontroly nad svým životem. Jeho aktivní spoluúčast na stanovení cílů a hledání řešení při rozhovoru s pracovníkem mu dovoluje nově zasáhnout do zdánlivě

⁸⁸ Srov. RAUCHFLEISCH, Udo. *Doprovázení a terapie delikventů*. Brno : Sdružení Podané ruce, 2000, s. 7 – 9.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Srov. ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. Praha : SLON, 1999, s. 80 – 81.

osudového běhu jeho života. Spolupracovat s klientem namísto pracovat za něj je navíc mnohem přijatelnější i pro pracovníka. Nabízí-li takto více respektu, může se i sám cítit užitečnější.“⁹¹

⁹¹ ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. Praha : SLON, 1999, s. 80 – 81.

4. Mentor – vymezení pojmu, jeho význam, role a kompetence, jeho postavení v práci s osobami propuštěnými z VTOS

Na některé lidi nemusí označení „mentor“ působit příliš dobře. Mohou si představit, že jim bude někdo říkat, co mají a nemají dělat, kritizovat je. V následující kapitole definuji tento pojem.

4.1 Mentor – vymezení pojmu, jeho význam, role a kompetence

„Mentor je rádce, poradce, školitel, vychovatel, konzultant, který v rámci mentoringu svému svěřenci radí, motivuje jej, usměrňuje a předává své zkušenosti.“⁹²

Pro mentoring neexistuje jasná definice, záleží na tom proč, kde a kým je používána. Společným jádrem každého vztahu mentoringu je dobrovolná podpora jedné osoby (mentee) druhou (mentor). Mezi hlavní pilíře patří podpora iniciativy, provázení, nasměrování k osobnímu rozvoji, zvyšování efektivity. Mentor pomáhá svému svěřenci lépe poznat sebe sama, svůj potenciál a své schopnosti.⁹³

Mentor pro mentee dělá např. to, že nabízí nápady, zvyšuje sebevědomí, konfrontuje negativní postoje, učí příkladem, vysvětluje, stojí na straně mentee při kritických situacích, nabízejí rady apod.⁹⁴

Role a kompetence mentora a mentee jsou přesně vymezeny:⁹⁵

- Rolí mentora je reagovat na potřeby rozvoje mentee.
- Mentor i mentee mají oba stejnou zodpovědnost za rozvoj vztahu mentoringu, za jeho hladký průběh a za dosažení stanovených cílů.

⁹² PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje*. Praha : ACADEMIA. 2002, s. 118.

⁹³ *Mentoring jako nástroj osobního rozvoje* [online]. [cit. 2010-07-01]. Co je to mentoring. Dostupné z: <http://www.cpkp.cz/mentoring/co_je_mentoring.html>.

⁹⁴ Tamtéž.

⁹⁵ Tamtéž.

- Záležitosti řešené v rámci vztahu mentoringu jsou považovány za důvěrné. Vztah obou stran je rovnocenný a je založen na vzájemné důvěře.
- Mentor a mentee si předem stanoví časový harmonogram.
- Mentor a mentee vzájemně respektují svůj čas a závazky.
- Povinnosti nesmí být zneužívány mimo rámec mentoringu.
- Ve vztahu je uplatňován pro – aktivní přístup – mentor vyzývá a podporuje mentee a poskytuje mu konstruktivní zpětnou vazbu.
- Vztah trvá po dobu vzájemně odsouhlasenou oběma stranami. Po jejím uplynutím může buď pokračovat nebo skončit.
- Obě strany mají možnost po vzájemné dohodě z projektu odstoupit.
- Vztah mentoringu je zcela dobrovolný.
- Mentor i mentee jsou před realizací mentoringu proškoleni.

4.2 Mentoring pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody v České republice

Mentoring jako metoda může být používána v mnoho oblastech. Jednou z nich je práce s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Zatím se v České republice uplatňuje mentoring v práci Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.⁹⁶ Mentoring uplatňuje ve třech sférách.⁹⁷ První z nich jsou projekty, které jsou zaměřeny na podporu klientů Probační a mediační služby ČR, hlásící se k romské menšině. „Základním cílem této služby je poskytnout klientům podporu a poradenství s cílem zefektivnit výkon alternativního trestu.“⁹⁸ Do druhé oblasti náleží projekty zaměřené na osoby propuštěné z VTOS. Mentoring je zde vždy chápán jako služba založená na oboustranně dobrovolné spolupráci klienta a mentora. A třetí cílovou skupinou jsou mladiství, kterým bylo nebo může být uloženo opatření.

⁹⁶ Sdružení pro probaci a mediaci, o. s., je občanské sdružení založené v roce 1994, jehož posláním je iniciování a rozvoj nových metod prevence kriminality a řešení následků trestné činnosti, které zohledňují zájmy a potřeby obětí, pachatele, příp. jejich sociálního okolí. Realizuje inovační projekty, přinášející nové efektivní přístupy a know-how, výcvikové a vzdělávací aktivity, poskytuje informační a konzultační služby a spolupracuje s vládními i nevládními organizacemi (Dostupné z: <http://www.spj.cz/index.php> [cit. 17.7. 2010]).

⁹⁷ SPJ [online]. [cit. 2010-07-01]. Mentoring. Dostupné z: < <http://www.spj.cz/index.php?page=13> >.

⁹⁸ *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 4.

Základní koncept mentorské služby byl inspirován zkušeností dánské probační služby. Dánský model byl upraven tak, aby vyhovoval podmínkám České republiky. Stěžejním teoretickým konceptem, od kterého se služba Mentor odvíjí, je filozofie restorativní justice usilující o posílení odpovědnosti pachatele a obnovu vztahů narušených v důsledku spáchaného trestného činu. Dalším teoretickým konceptem je tzv. konstruktivistická (systemická) teorie. Tyto koncepty byly využity při koncipování služby a promítly se také v systému vzdělávání mentorů.⁹⁹

Služba Mentor pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody vznikla jako část Reintegračního programu pro osoby opouštějící VTOS, proto bude užitečné jej alespoň ve stručnosti popsat.

Reintegrační program patří mezi hlavní výstupy Projektu Šance (zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu odnětí svobody) realizovaného rozvojovým partnerstvím Koalice Šance¹⁰⁰ a zahrnuje služby a programy pro přípravu osob ve výkonu trestu na jejich propuštění, na navazující pobyt na svobodě a nalezení zaměstnání. Reintegrační program se skládá z aktivit, které směřují k úspěšnému návratu klienta do společnosti a na trh práce. Patří mezi ně:

- Motivační program – individuální a skupinová práce.
- Programy zaměřené na rozvoj znalostí a dovedností.
- Příprava klientů k uplatnění se na trhu práce.
- Doplnkové rozvojové aktivity.
- Mentoring.¹⁰¹

„Cílem reintegračního programu je minimalizovat dobu, kterou je propuštěný vězeň bez práce a sociální opory, protože tato skutečnost prohlubuje jeho nejistoty a zvyšuje beznaděj, vedoucí k možnému sociálnímu

⁹⁹ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 4.

¹⁰⁰ Koalici Šance tvoří: SPJ, o.s. (hlavní realizátor), Armáda Spásy ČR, Český helsinský výbor, Občanská poradna Nymburk, o.s., o.s. Mosty – sociálně psychologické centrum, Probační a mediační služba ČR, Regionální středisko výchovy a vzdělávání, s.r.o., Most, Střední škola technická v Mostě, Úřad práce v Mostě, Vězeňská služba ČR (věznice Bělušice, Jiřice a Vinařice).

¹⁰¹ Srov. KŘÍŽANOVÁ, Barbora Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008, s. 66 – 70.

selhání a k recidivě.“¹⁰² Podstatné je, že spojuje práci s klientem před a po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

4.2.1 Základní principy služby Mentor

Mezi základní principy mentoringu patří:¹⁰³

- podpora a doprovázení klienta,
- zvyšování jeho kompetencí a efektivity,
- hledání zdrojů a nasměrování klienta k osobnímu rozvoji a ke schopnosti řešit vlastní problémy.

Práce s klienty je založena na těchto principech:¹⁰⁴

- Nezávislost a nestrannost

Při jednání s klientem mentor postupuje nezávisle na svých postojích a názorech, nehodnotí postoje a názory klientů. Mentor vždy sleduje uspokojování potřeb klienta a vyvaruje se jakéhokoliv jednání, které sleduje osobně prospěch nebo prospěch jiných osob.

- Zákaz diskriminace

Služba je poskytována bez ohledu na rozdíl rasy, pohlaví, zdravotního postižení, sexuální orientace, politické příslušnosti, světového názoru, sociálního statusu, víry a náboženství apod.

- Respekt k právům a morálce

Při poskytování služby mentor vždy jedná v souladu s právními předpisy, morálními zásadami a principy občanského soužití.

- Mlčenlivost

Všechna sdělení klientů jsou považována za důvěrná. Mentor je vázán mlčenlivostí o všech získaných informací o klientech a to i po ukončení spolupráce.

- Bezplatnost

Služba je pro klienta bezplatná.

- Respekt

¹⁰²Srov. KŘIŽANOVÁ, Barbora Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008, s. 66 – 70.

¹⁰³ SPJ [online]. [cit. 2010-07-01]. Mentoring. Dostupné z: < <http://www.spj.cz/index.php?page=13> >.

¹⁰⁴ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 22 – 24.

Je respektováno právo klienta vyjádřit svá přání, potřeby, názory, postoje a rozhodnutí, jako i právo klienta odmítnout nabízenou službu nebo odstoupit od ní a to i bez udání důvodů.

- Individuální práce s klientem

Mentor přizpůsobuje práci s každým klientem jeho individuálním charakteristikám. Mentor jedná asertivně. Zejména neslibuje, co nemůže splnit. Mentor je pro klienta dobrým příkladem.

- Prevence

Mentor předchází v rámci svých možností a schopností vzniku konfliktu s klientem a takovému jednání klienta, které by bylo v rozporu s právem či morálkou. Mentor upozorňuje klienta na rizika jeho jednání, které je v rozporu s právem či s morálními zásadami, pokud jsou mu známa. Mentor upozorňuje klienta, že má podle informační povinnosti, a vysvětlit klientovi, co tato informační povinnost obnáší. Mentor je veden ideou, že je součástí sociální reintegrace klienta, a podle svých schopností a možností se snaží o co největší přínos tomuto procesu.

4.2.2 Cíle služby Mentor

Cílem služby je:¹⁰⁵ rozšířit stávající možnosti práce s klienty, kteří se vzhledem ke způsobu svého života pohybují na hranici společenských norem a snížit rizika, že jejich problémy budou gradovat do takové míry, že je bude nutné řešit prostřednictvím nástrojů institucionální péče nebo se stanou předmětem trestního řízení.

Konkrétními cíly pak jsou:¹⁰⁶

- Řešení situace klienta po propuštění z VTOS.
- Podpora při hledání vhodného zaměstnání, ubytování.
- Hledání vhodných nástrojů pro řešení finanční situace klienta – dávky pomoci v hmotné nouzi.
- Řešení zadluženosti, návrhy vhodných opatření.

¹⁰⁵ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 22 – 24.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 5.

- Vykonání uloženého alternativního trestu nebo opatření nebo zlepšení jejich výkonu a případné plnění jiných povinností uložených soudem.
- Motivace klientů k aktivnímu řešení životních problémů a začlenění se do nekriminální společnosti.

„Posláním služby Mentor je snižování rizik sociálního vyloučení klientů, kteří se dostali do konfliktu se zákonem, a zvýšení jejich kompetencí žít v souladu s právními a společenskými pravidly.“¹⁰⁷

4.2.3 Okruh osob, kterým je služba Mentor určena

Klienty služby Mentor jsou osoby před a po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, které se nedopustily zvláště závažných deliktů, a nebyla jim nařízena ochranná léčba.¹⁰⁸

Kritéria pro zařazení do cílové skupiny jsou následující:¹⁰⁹

- Osoby s kriminální minulostí po výstupu z VTOS,
- Muži i ženy,
- V případě klientů vstupující do služby Mentor před výstupem z VTOS – osoby maximálně šest měsíců před propuštěním (jedná se o klienty Reintegračního programu),
- Dobrovolnost klienta na základě vlastního rozhodnutí,
- Zájem o zaměstnání.

Služba mentor není určena klientům, kterým bylo uloženo ochranné léčení, stejně jako klientům, kteří byli odsouzeni za násilné trestné činy, jako je znásilnění či pohlavní zneužívání. V případě, že klient spáchal v minulosti trestný čin vraždy či úmyslné těžké ublížení na zdraví se možnost jeho zařazení do služby Mentor posuzuje individuálně. Na rozhodnutí o zařazení se podílí koordinátor a příslušný mentor.¹¹⁰ Při posuzování vhodnosti klienta se vychází z informací od organizace, která vstup klienta do služby navrhla. V případě

¹⁰⁷ *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 5

¹⁰⁸ *SPJ* [online]. [cit. 2010-07-01]. Mentoring. Dostupné z: < <http://www.spj.cz/index.php?page=13> >.

¹⁰⁹ *Srov. Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 6

¹¹⁰ Tamtéž.

zařazování klienta do služby Mentor z VTOS se vychází ze znaleckého posudku ze spisu klienta a zprávy vězeňského psychologa, případně vyjádření vychovatelů.¹¹¹

4.2.4 Mentor

Mentor musí splnit tyto podmínky:¹¹²

- věk minimálně 18 let,
- bez záznamu ve výpisu z rejstříku trestů v posledních pěti letech,
- absolvování speciálního vzdělávacího kurzu (kurz Mentor),
- uzavření pracovní dohody na práci mentora,
- úspěšné absolvování zkoušky před komisí,
- účast na supervizi minimálně jednou za dva měsíce,
- plnění administrativních povinností vyplývajících z práce mentora (jednou za měsíc Výkaz práce, Záznamy o poskytnuté službě, Zpětná vazba apod.)

Podmínky spolupráce, které dodržuje mentor:

- Mentor se při práci s klientem řídí svým svědomím a dobrými mravy.
- Mentor pravidelně vyplňuje výkaz práce.
- Mentor předává SPJ potřebné informace o klientovi.
- Mentor je při kontaktu s klienty a dalšími osobami či organizacemi povinen srozumitelně popsat, co je posláním mentora a uvést, že je zaměstnancem SPJ. Prokazuje se průkazkou s fotografií.
- Mentor se pravidelně, jedenkrát za měsíc, účastní supervizí.
- Mentor nakládá s osobními daty klientů dle zákona č. 101/2000 Sb., bez výslovného souhlasu klienta nesdílí osobní údaje třetím osobám.
- Mentor na začátku spolupráce podepisuje zaměstnaneckou dohodu s SPJ, závazek mlčenlivosti a rovněž podmínky

¹¹¹ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 6.

¹¹² Tamtéž, s. 27.

spolupráce, je si vědom jejich závažnosti a důsledků jejich porušení.

- Mentor o spolupráci s klientem otevřeně informuje pověřeného pracovníka SPJ a supervizora.
- Mentor podepisuje na začátku spolupráce s klientem dohodu o spolupráci.
- Mentor zodpovědně dochází na sjednané schůzky s klientem a dalšími zainteresovanými, dodržuje sjednané termíny kontaktu s SPJ.

4.2.5 Průběh spolupráce mentora s klientem

V obecné rovině je struktura jednotlivých setkání rozdělena do čtyř fází (otevření, dojednávání, realizace a ukončení):

1. a 2. fáze: Zahájení spolupráce / otevření a dojednávání

Mentor dostává základní informace o klientovi a rozhoduje se, zda-li zahájí spolupráci s klientem. Pokud ano je domluvena první schůzka. Ta obvykle probíhá ve vězení, asi měsíc před termínem propuštění. Mentor hovoří o tom, kdo je mentor, co mentor dělá, čím může být užitečný. Klientovi nabízí informace a pomoc, upozorňuje na možné důsledky vyplývající z jeho rozhodnutí. Mentor zjišťuje zakázku klienta a dojednává obsah a způsob další spolupráce a podrobnosti schůzky po propuštění.¹¹³ Mentor předá klientovi své číslo, ale sám většinou nemá žádnou možnost ho kontaktovat.

Cílem první schůzky je namotivovat klienta pro spolupráci. Pokud se klient rozhodne o spolupráci s mentorem, uzavírá s ním dohodu o spolupráci na dobu šesti měsíců (s možností prodloužení).

3. fáze: Samotná spolupráce / realizace spolupráce

Mentor pracuje s klientem především v terénu na základě domluveného plánu kroků a cílů, k jejichž naplnění má spolupráce mentora s klientem směřovat.

Mentor motivuje klienty ke změně a nekriminálnímu způsobu života, podporuje je při komunikaci s úřady a to především v prvních dnech po

¹¹³ KŘIŽANOVÁ, Barbora. Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 70.

propuštění, kdy si klient vyřizuje sociální dávky, nahlašuje se na úřad práce, komunikuje se sociálním kurátorem apod. Mentor také podporuje klienty při hledání práce a bydlení. Mentor zde využívá znalost regionu. Dále mentor nabízí pomoc při řešení zadluženosti a urovnání rodinných vztahů.¹¹⁴

4. fáze: Ukončení spolupráce

Spolupráce se standardně ukončuje po šesti měsících. Pokud jsou k tomu objektivní důvody, může se spolupráce prodloužit o dalšího půl roku. V tomto případě se schůzky účastní také koordinátor služby Mentor. Je stanoven plán kroků a cílů na další období.¹¹⁵

Důvody, které by vedly k ukončení spolupráce před uplynutím půl roku, jsou jednak na základě vlastního rozhodnutí klienta, ale také pokud klient neplní dohodnuté postupy, či se projevuje agresivně, nebo se dostavuje na schůzky pod vlivem alkoholu či jiných návykových látek. Na rozhodnutí o ukončení spolupráce s klientem se podílí koordinátor služby Mentor, supervizor a příslušný mentor. O ukončení může požádat také mentor, v tomto případě rozhodne koordinátor služby Mentor ve spolupráci se supervizorem o případném přeřazení klienta k jinému mentorovi.¹¹⁶ Po ukončení spolupráce vyplní klient (případně, pokud je kontakt s klientem neuskutečnitelný, mentor) zpětnou vazbu k mentoringu.

4.2.6 Postavení mentora v práci s osobami propuštěnými z VTOS

Mentor je vyškolený laik, který spolupracuje s klientem formou individuální podpory a poradenství. Mentor působí jako prostředník mezi klientem a justicí a klientem a jinými institucemi. Obsah spolupráce se odvíjí od individuálních potřeb klienta.¹¹⁷

„Hlavní náplní práce mentorů je praktická pomoc a konstruktivní poradenství klientům, zaměřené na snížení rizika recidivy, a podpora motivace nalézt a udržet si zaměstnání. Vedle práce mentora s klientem je možnou součástí služby práce s rodinou a nejbližším sociálním okolím klienta, s cílem

¹¹⁴ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 7 – 12.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Srov. KŘIŽANOVÁ, Barbora. Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 66 – 70.

aktivovat pozitivní zdroje a obnovit narušené vztahy.“¹¹⁸ Podstatné je, že mentor vždy postupuje podle plánu, který je s klientem dopředu domluven, nevykonává žádné kroky týkající se klienta, které nebyly předem dojednány. Mentor neposkytuje klientovi půjčky ani ho sám finančně nepodporuje. Výjimkou může být jasně definovaná přímá podpora klienta, kterou může mentor klientovi poskytnout po jejím schválení koordinátorem projektu. Přímou podporou je finanční příspěvek na zajištění nezbytných potřeb klienta v době po propuštění z vězení (např. základní hygienické potřeby).¹¹⁹

Služba Mentor je založená na blízkosti mentora s klientem a tudíž výběr metod práce, které mentor používá, jsou tímto ovlivněny. Mentoři jsou v rámci kurzu Mentor (viz kapitola č. 5) vybaveni základními komunikačními dovednostmi a při práci s klienty se mohou opřít o znalost prostředí a vlastní zkušenosti. Jejich status mimo rámec státní struktury jim umožňuje improvizovat na základě konkrétní situace a používat k navázání a udržení spolupráce s klientem metody práce podle jejich vlastního uvážení. Tyto metody a jejich výsledky mentoři konzultují na pravidelných skupinových supervizích.¹²⁰ Mentor nesupluje práci sociálních kurátorů, sociálních pracovníků, pracovníků Probační a mediační služby ČR či zaměstnanců úřadů práce. Podpora klienta v komunikaci s úřady by měla vést k postupnému osamostatnění klienta a jeho aktivnímu řešení problémů.¹²¹ Kopřiva¹²² uvádí, že pro práci s klientem, pokud je to možné, je dobré, aby pracovník, který je důvěrníkem klienta, nebyl současně i vykonavatelem úředně svěřené pravomoci. V tomto ohledu mentoring vhodně doplňuje systém institucí, které pracují s lidmi z VTOS, zejména pak Probační a mediační službu ČR, kdy se kombinuje mentoring například se soudem nařízeném dohledu probačního úředníka.

¹¹⁸ Srov. KŘIŽANOVÁ, Barbora. Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, 2008, s. 66 – 70.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 11 – 12.

¹²¹ Srov. KŘIŽANOVÁ, Barbora. Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha : SPJ, o. s., 2008, s. 66 – 70.

¹²² Srov. KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha: Portál, 2006, s. 51.

4.3 Mentoring pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody ve Spojených Státech Amerických

Za hranicemi České Republiky je mentoring při práci s osobami propuštěnými z VTOS využíván např. ve Spojených Státech Amerických. Program Ready4Work vznikl v roce 2003. Je zaměřený na potřeby zvyšující se populace propuštěných osob z vězení a zároveň zkouší, jaké kapacity má komunita. Organizace programu je založená na důvěře. Služba je zaměřena na získání zaměstnání – ochotě se učit, pracovním uplatněním a intenzivní případové práci (case management), která se vztahuje k bydlení, zdraví, zneužívání návykových látek a apod. Mentoring je uplatňován v jedenácti městech, v některých je model Ready4Work využíván neziskovými organizacemi a svépomocnými organizacemi, ve dvou případech je zaštiťován ziskovým sektorem.¹²³

Program je založen na víře, že mentoři mohou pomoci bývalým odsouzeným znovu vstoupit do společnosti tím, že jim poskytnou praktickou pomoc, ale také podporu emocionální.

4.3.1. Základní principy mentoringu v programu Ready4Work

Mentoring vychází z těchto klíčových bodů:¹²⁴

- Komplexnost – pro efektivní práci s osobami propuštěnými z VTOS samotný mentoring není dostačující.
- Důvěrnost – informace, které se mentoři v rámci mentoringu dozvědí od klientů, jsou považovány za důvěrné.
- Dobrovolnost – účast v programu je založena na dobrovolnosti.

Role mentora spočívá v poskytování podpory, ale také v tom, že pro klienta představuje model pozitivní role. Mentoři:¹²⁵

- naslouchají;
- nehodnotí;
- pomáhají klientům soustředit se na stěžejní oblasti;

¹²³ Srov. COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S.l.: P/PV, 2009, s. 3 – 14.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ Tamtéž.

- pomáhají jim s řešením problémů a přemýšlí s nimi nad možnostmi, které mají a
- jsou s klienty v pravidelném kontaktu, klienti vědí, že je tu někdo, na koho se mohou spolehnout.

V některých případech mohou mentoři nabídnout také praktickou podporu jako je pomoc při sestavování cílů, vyrovnávání se stresem, pomoc při sestavování peněžního rozpočtu. Pomáhat mohou také při hledání bydlení a zaměstnání. Mentoři pomáhají klientům s běžnými denními starostmi. Avšak základní úlohou mentora je být přítel. Mentoři pracují na vybudování vztahu a vytvoření vzájemné důvěry.

4.3.2. Cíle mentoring v programu Ready4Work

Mentoring si klade za cíle:¹²⁶

- Podporovat klienty ke změně, která jim pomůže stát se úspěšnými a tak zvýšit jejich důstojnost.
- Zajistit klientům podporu od mentorů a zaměstnanců, která jim pomůže řešit jejich problémy, získat naději a zvýšit jejich sebedůvěru.
- Snížit míru recidivy pro účastníky programu.

4.3.3. Okruh osob, pro které je program určen

Cílovou skupinou jsou osoby ve věku 18 až 34 let, kteří nebyly odsouzeni za násilný trestný čin a za trestný čin se sexuálním podtextem. Všichni klienti jsou v programu dobrovolně. Většina klientů má za sebou okolo pěti trestů a ve vězení strávili většinou dva roky.¹²⁷

Rizika, které mohou vést k odmítnutí zapojení se do mentoringu ze strany klientů:

- Mentoring nemusí být prioritou pro osoby právě propuštěné z VTOS.
- Mentoring může být vnímán jako další forma kontroly.
- Klienti si mohou připadat, jako by se s nimi zacházelo jako s dětmi.

¹²⁶ Srov. COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S.l.: P/PV, 2009, s. 68.

¹²⁷ Tamtéž, s. 3.

- Může se zdát, že tu není přirozený základ pro mentory, jejich motivace nemusí být důvěryhodná. Někteří klienti si mohou myslet, že mentoři, kteří nebyli nikdy odsouzeni, nemohou rozumět jejich zkušenosti.
- Někteří klienti mohou mít obavy o zachování důvěrnosti informací, které sdílejí s mentorem.
- Pro některé z účastníků může mít slovo mentor, mentoring negativní konotaci.

4.3.4. Průběh spolupráce mentora s klientem v rámci programu Ready4Work

V rámci tohoto programu je mentoring využíván ve dvou modelech. Prvním je tzv. jeden na jednoho a druhým pak je skupinový mentoring.¹²⁸

1. model - Jeden na jednoho

V tomto modelu práce je jeden mentor spojen s jedním klientem. Setkávají se pravidelně (ideálně jednou týdně, nebo jednou za čtrnáct dní, po dobu šesti měsíců) v čase a místě, které si sami vyberou. Schůzka obvykle trvá jednu až dvě hodiny. Mezi jednotlivými setkání udržují telefonický kontakt. Klient s mentorem se společně rozhodují, jak budou trávit společný čas. Mentor je v kontaktu s klientem podporující, vytrvale naslouchá. Je průvodcem, který nehodnotí, nevytváří žádné soudy. Konverzace se může týkat témat, jako je rodina, práce, běžné starosti a frustrace z přizpůsobování se životu ve společnosti mimo vězení, sport, politika nebo života jako takového.

Model jeden na jednoho je efektivní v tom, že podpora je silnější, jde více do hloubky a vztah je více smysluplný. Z praktického hlediska je výhodný v tom, že mentor s klientem se sami rozhodují, kdy a kde se bude každá schůzka odehrávat a tak se mohou snáze zaměřovat na témata, které jsou pro klienta aktuální.

Někteří klienti se nechtějí zapojovat do tohoto modelu mentoringu, protože jim může připadat, že je to staví do role dítěte. Tento model má také nevýhodu ve velkých výdajích pro organizaci. Vyžaduje nábor velkého počtu

¹²⁸ COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S.l.: P/PV, 2009, s. 11 – 14.

mentorů, také tu je nárok na jejich motivaci pro práci s lidmi propuštěnými z VTOS, výcvik a supervizi.

2. model – Skupinový mentoring

Několik klientů a mentorů se setkává ve skupině jednou týdně nebo jednou za dva týdny ve stanovený čas a na stanoveném místě. Velikost skupiny a poměr mentorů na klienty se liší program od programu, ideálně se setkávají stejní mentoři se stejnými klienty po celou dobu. Skupinová setkání trvají obvykle dvě hodiny. Je několik přístupů, které skupina může využít. Strukturovaná forma se zaměřuje na životní dovednosti nebo může zaměstnanec programu podnít diskusi a aktivity na témata, která jsou významná pro daný čas. Společný čas může být využit méně strukturovaně, kdy se členové skupiny dohodnou na tématech, která se budou probírat.

Obsah jednotlivých setkání není přesně stanoven. Probíraná témata odpovídají potřebám skupiny a nárokům, které má znovuzачlenění se do společnosti. Předmětem diskuse může například být sestavování cílů, stresový management, sestavování finančního rozpočtu a finanční tlaky, znovusjednocování rodiny, strategie jak se vyvarovat předchozímu negativnímu chování, konfrontování se známými, kteří mají potíže s dodržováním zákonů, odolnost a zodpovědnost. Společné sledování tématických filmů může také sloužit jako základ skupinové reflexe a diskuse. Nicméně i v nejvíce strukturovaných setkáních, vedoucí skupiny mohou být flexibilní a tak je vždy čas pro iniciativy klientů.

Role mentorů během setkání je přispívat do diskuse za předpokladu neodsuzující podpory a poradenství. V některých typech mohou mentoři převzít vedení skupiny a moderování diskuse, v jiném typu toto je zodpovědnost zaměstnanců programu.

Skupiny mohou na svá setkání zvát různé hosty, nebo mohou trávit některé ze setkání venku hraním různých sportovních her, či návštěvou kina.

Výhodou skupinového mentoringu je, že není zapotřebí najímat velké množství mentorů. Skupinová setkání mohou přitahovat více klientů, protože je využívána skupinová dynamika a klienti se mohou cítit lépe při sdílení svých zkušeností s ostatními klienty – lidmi, kteří „kráčejí v jejich šlépějích.“

Potencionální nevýhoda může být v tom, že při skupinovém mentoringu není vztah a podpora tak silná jako při mentoringu jeden na jednoho. Také se u některých klientů může objevit pocit, že jsou stále institucionalizováni. Mentoři a klienti se také nemusí cítit tolik zúčastněni procesu mentoringu.

Program Ready4Work obvykle nabízí kombinaci obou modelů, mentoringu jeden na jednoho a skupinového mentoringu. Ze zkušeností vyplývá několik přístupů:

Zaměření na skupinový mentoring s menším mírou uplatňování mentoringu jeden na jednoho, který slouží jako doplněk skupinového modelu. V tomto přístupu jsou někteří nebo všichni klienti spojeni jeden ku jednomu s mentory. Společně navštěvují skupinová setkání, kde se věnují individuální konverzaci. Mezi jednotlivými skupinovými setkání mohou udržovat telefonický kontakt. S modelem jeden na jednoho se to liší v tom, že schůzky nemusí probíhat mimo skupinová setkání.

Zaměření na skupinový mentoring, s tím, že se spojení klientů a mentorů nechají volně vyplynout. Tento přístup vychází z toho, že během skupinových setkání se mohou vytvořit přirozené vazby. Předpokladem pro to je, že bude k dispozici volný čas před a po každém setkání, který umožňuje nenucenou konverzaci. Během setkání je sledováno, kteří z účastníků se chtějí potkávat formou jeden na jednoho.

Zaměření na mentoring jeden na jednoho s menší mírou skupinových setkání. Třetí kombinovaný model se zaměřuje na mentoring jeden na jednoho s občasnými skupinovými sešlostmi, které dají příležitost mentorům a klientům k vzájemné diskusi.

Při vytváření dvojic u mentoringu jeden na jednoho se vždy propojují osoby se stejným pohlavím, což platí i pro skupinový mentoring, kde se předpokládá, že skupiny složené pouze z mužů nebo žen mohou fungovat lépe než skupiny smíšené. Dalším významným znakem, podle kterého se dvojice, když je to možné, propojují je stejná rasa, etnikum nebo sociokulturní status. Tyto faktory jsou důležité z několika důvodů. V oblasti pohlaví, se vztah může začít komplikovat, když mentoři a klienti jsou rozdílného pohlaví. Toto speciálně

platí pro mentoring jeden na jednoho, ale může se to stát potíží i při skupinovém mentoringu. Spojování lidí se stejnou rasou, etnikem a sociokulturním pozadím může být klíčové pro klienty, kteří mají pocit, že tyto sdílené charakteristiky znamenají, že jim mentor více rozumí.¹²⁹

4.4 Mentoring pro osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody v praxi

Na tomto místě popíši některé problémy, které mohou mít lidé propuštění z vězení a způsob jejich řešení, při kterém jim může být nápomocen mentor. To jak může vypadat spolupráce mentora a klienta popíši na případech dvou osob, které se zapojili do mentoringu. Mentor je vyškoleným laikem a proto uvedené kasuistiky neobsahují žádné anamnézy. Ty mentor pro výkon své činnosti znát nemusí. Klient se sám rozhoduje, které informace mentorovi poskytne a které nikoliv. V obou případech vycházím ze své praxe mentora ve Sdružení pro probaci a mediaci, o. s.

4.4.1 Způsob, jakým mohou být řešeny nejčastější problémy osob propuštěných z VTOS prostřednictvím mentoringu

Nedostatek financí

Jak je uvedeno výše, pokud je propouštěná osoba bez finančních prostředků, věznice mu vyplatí peníze v takové výši, aby se dopravil do místa trvalého bydliště. Zde je možnost zažádat u sociálního kurátora o dávku mimořádné okamžité pomoci. Pro to je potřeba mít občanský průkaz, doložit potvrzení o propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a být registrován na úřadě práce, poté sociální kurátor rozhodne, zda-li je osoba potřebná. O další sociální dávky je možné zažádat na oddělení hmotné nouze.

Mentor zde působí nejen jako zprostředkovatel komunikace, ale také může pomoci s vyplňováním žádostí. Jeho přítomnost může být důvodem, proč klient neodejde z jednání, když se vyskytne první potíž.

Hledání bydlení

Pokud člověk, který vychází z vězení, nemá zajištěné ubytování je vhodné zarezervovat některou z ubytoven v blízkosti trvalého bydliště alespoň

¹²⁹ COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S.l.: P/PV, 2009, s. 11 – 14.

na prvních pár dní. Další možností je využít některou ze sociálních služeb, které poskytují nocleh (azylové domy, noclehárny). Mentor může klientovi pomoci v hledání ubytování prostřednictvím internetu.

Hledání zaměstnání

Získat zaměstnání je pro lidi se zápisem v rejstříku trestů velmi obtížným úkolem. Někteří z klientů si vytvořili nereálné představy o výši odměny za práci, které hledání ještě komplikují. Mentor pomáhá tyto očekávání uvést do reálné roviny, probírá s klientem o jakou práci má zájem a jestli klient splňuje požadavky (kvalifikace, praxe) pro tuto práci. Opět pomáhá s nalezením zaměstnání na internetu, ale může také potencionální zaměstnavatele oslovovat. Pokud tak činí, je důležité, aby si s klientem nejprve ujasnil, jestli se představí jako mentor a popíše svou roli, nebo jestli se uvede jako známý či podobně. Pro některé z klientů mentorů může být velmi složité formulovat své myšlenky, mentor by si však měl být vědom toho, že cílem jeho snažení je, aby byl klient schopen komunikovat bez jeho pomoci.

Další společnou prací může být vytváření životopisu, příprava na pohovor. Pokud se klient rozhodne pracovat nelegálně, mentor mu vysvětlí důsledky, které práce bez pracovní smlouvy má.

Řešení dluhů

Pro řešení dluhů platí důležitá zásada, že všechny dluhy řešíme naráz, je tedy podstatné vzpomenout si na všechny věřitele. Je dobré udělat si jejich soupis s výší dluhu a porovnat to s příjmy. I když příjmy nejsou dostatečné, doporučuje se, všem věřitelům poslat dopis s uznáním dluhu a s případným návrhem splátkového kalendáře. Částky nemusí být vysoké, většina věřitelů uvítá, alespoň snahu začít své dluhy splácet. V případě dluhů u Všeobecné zdravotní pojišťovny je vhodné požádat o odpuštění penál, které mohly vzniknout v důsledku neplacení pojistného.

4.4.2 Kasuistiky

Kasuistika I. David

David (33 let), byl ve VTOS podruhé a to za majetkovou trestnou činnost. Již ve výkonu trestu se zúčastnil Reintegračního programu. Naše první schůzka

probíhala ve vězení asi čtrnáct dní před jeho propuštěním. Informací, které jsem o klientovi měla ještě před schůzkou, bylo málo. Věděla jsem jeho jméno, věk, kolikrát byl ve vězení a za který trestný čin byl odsouzen. Tyto informace byly naprosto dostačující, více mi řekl klient během naší seznamovací schůzky.

Zjistila jsem, že David je ženatý, ale během doby, kterou byl ve vězení, se s ním žena rozešla, prodala dům, ve kterém společně bydleli, takže David měl trvalé bydliště na městském úřadě. Bydlení, které bylo potřeba zajistit hned od prvního dne na svobodě, bylo první potíží, se kterou se klient musel vypořádat. Další bylo zaměstnání. Klient byl vyučen, pracovních zkušeností měl poměrně dostatek. Na první schůzce ve vězení jsme se dohodli, že mu ještě do věznice zašlu noviny s pracovními nabídkami. Chtěl si najít práci, která by nabízela také ubytování, to by vyřešilo dva problémy najednou. David měl také dluhy a to asi ve výši 500 000Kč. Byly to dluhy související s trestnou činností, ale také dluhy u Všeobecné zdravotní pojišťovny, u nebankovních společností apod. S podporou kamarádů nebo rodiny se v Davidově případě nedalo počítat. Má oba rodiče, pět sourozenců, ale není s nimi v kontaktu. Jako dítě vyrůstal u prarodičů na venkově. S kamarády kontakt obnovovat nechtěl, nechtěl se znovu zaplést do potíží s dodržováním zákona. Klient nebyl z Prahy a aby se dostal do místa trvalého bydliště musel projet celým hlavním městem. Jelikož s cestováním pražskou Městskou hromadnou dopravou neměl zkušenosti, měl obavy z toho, jak cestu zvládne. Domluvili jsme se tedy, že na něj počkám v den jeho propuštění z výkonu trestu před věznicí a do místa trvalého bydliště pojedeme společně. Předala jsem mu své telefonní číslo. David na sebe neměl žádný kontakt.

David byl v den výstupu z výkonu trestu odnětí svobody vybaven částkou 300Kč. V místě trvalého bydliště jsme navštívili sociálního kurátora. Chtěli jsme, aby nám poskytl seznam ubytoven, a také jsme chtěli zažádat o dávku hmotné nouze v mimořádné okamžité pomoci. Naneštěstí měl sociální kurátor dovolenou a tak ho zastupovala kurátorka pro mládež. Ta neměla žádný seznam ubytoven. Jediné, co mohla klientovi nabídnout, byl telefonát do Naděje, o. s., jestli tam nemají volné lůžko. To David odmítl, ačkoliv byl bez domova, jako bezdomovec se necítil. Pro podání žádosti o dávku, musel být David zaregistrován na úřadu práce. Vydali jsme se tedy na úřad práce. Tam

nám bylo sděleno, že se David může zaregistrovat až den následující po propuštění z VTOS. V městském informačním centru jsme koupili brožuru, kde byl seznam všech ubytoven, šli jsme k telefonnímu automatu a začali obvolávat. Před jeho propuštěním jsem udělala rezervaci v jedné z ubytoven, tam ale klient z obavy, že by potkal své známé, jít nechtěl. David měl necelých 300Kč a tak sehnat levnou a volnou ubytovnu byl docela problém. Asi po dvou hodinách se nám to povedlo. S klientem jsem se tedy rozloučila s tím, že se setkáme druhý den ráno. David byl kuřák, když se mnou čekal na autobusové zastávce, tak si zapálil cigaretu. V té době bylo nově zakázáno kouřit na zastávkách. Upozornila jsem ho na to, že je to nyní zakázáno. David mi poděkoval, nevěděl to. V tu chvíli jsem si uvědomila, jak rychle může člověk, který byl ve vězení, neúmyslně porušit zákon.

Druhý den ráno jsme se opět sešli s tím, že se klient zaregistruje na úřadu práce a poté si půjde požádat o dávky v hmotné nouzi. Na sociálním odboru obecního úřadu jsme vyplnili několik žádostí, ale nakonec nám bylo sděleno, že jedinou dávkou, na kterou má David nárok je dávka v mimořádné okamžité pomoci. Na ostatní nárok neměl s ohledem na to, že byl ženatý a bylo by tedy zapotřebí doložit příjem manželky. Již ten den jsme začali obvolávat pracovní nabídky. Odpoledne jsme našli Davidovi brigádu i s ubytováním. Nebylo to úplně podle klientových představ, ale pro začátek mu stačilo.

Následující kontakt s klientem byl hlavně telefonický, ale i přesto hodně intenzivní. Spolupráce trvala devět měsíců a za tu dobu jsme se osobně viděli jen párkrát. Řekla bych, že to bylo dáno počáteční intenzivní spoluprací, kdy se nám podařilo vytvořit vzájemnou důvěru. Během doby, po kterou byl David v projektu, jsem mu pomohla se žádostí o výuční list, který ztratil. Dále jsem mu pomáhala s hledáním zaměstnáním. Často jsem mu také vyhledávala ubytovny. Několikrát jsem mu předávala kontakt na krizové linky, či jiná zařízení sociálních služeb. Na klientovu žádost jsem několikrát mluvila s jeho šéfem v práci. Ačkoliv mu šéf sliboval pracovní smlouvu, nikdy ji nedostal. Velkým tématem, které se mnou klient rozebíral, byl jeho soukromý život. Často mi volal, několikrát denně, kdy telefonáty byly podpurné. David se rozhodl, že nebude splácet své dluhy. Upozornila jsem ho na všechna rizika, které takové

rozhodnutí nese, i přesto na tom trval. Pracoval nelegálně, trvalé bydliště měl stále na obecním úřadě. Během naší spolupráce obnovil vztah se svou ženou.

Kasuistika II. Jiří

S klientem Jiřím jsem začala pracovat až po jeho výstupu z vězení. Jelikož byl propuštěn na podmínku a měl nařízen dohled probačního pracovníka, seznamovací schůzka probíhala na středisku Probační a mediační služby. Jednalo se o pána, kterému bylo kolem 55 let. Během několika pobytů ve výkonu trestu odnětí svobody strávil 22 let. Jeho vstup do života neprobíhal lehce, jako malé dítě byl umístěn v dětském domově, kde byl týrán. Ve dvaceti letech měl první soud a od té doby jeho kariéra recidivisty pokračovala dál. Páchal majetkovou trestnou činnost, nejprve vykrádal byty, poté skřínky v různých sportovních zařízeních.

Na první pohled by se mohlo zdát, že zapojení takového klienta do mentoringu je zbytečné, ale bylo zde několik oblastí, na kterých bylo užitečné pracovat a na které klient sám nestačil. Jiří má disociální poruchu osobnosti, která se podle znaleckého posudku od psychiatra rozvíjela prakticky od narození. Zarážející je, že až v roce 2006 mu sociální pracovnice poradila, aby si podal žádost o invalidní důchod, tak také učinil, byl uznán tenkrát plně invalidním, ale nárok na výplatu dávky (invalidního důchodu) neměl. Jak z invalidity vyplývá, měl sníženou pracovní schopnost, pracovat pro něj bylo náročné, ne-li nemožné. Jediným jeho příjmem byla dávka hmotné nouze – příspěvek na živobytí, který měl asi ve výši 1 200Kč. Bydlel u své matky a do určité míry ho finančně podporoval jeho bratr. Jeho příjem byl však nedostačující, nedosahoval výše životního minima dospělého člověka. Zakázkou v tomto případě bylo jednak zvýšit jeho příjem, zmapovat jeho dluhy a pracovat na jeho oddlužení.

Nejprve jsme společně začali pracovat na invalidním důchodu. Šli jsme do klientského centra Pražské správy sociálního zabezpečení, kde jsme chtěli podat novou žádost o invalidní důchod. Nejprve nám úřednice řekla, že je to zbytečné, nakonec nás však odkázala za vedoucí, která se nám věnovala skoro dvě hodiny. Komunikace s klientem je náročnější, je pro něj těžké udržet souvislost. Rolí mentora zde bylo zprostředkovat komunikaci mezi klientem a

pracovníci. Výsledek byl takový, že pokud Jiří dodá potvrzení od lékaře, že je nemocný od dětství, tak by mu měla být výplata invalidního důchodu přiznána. Bylo potřeba jít za lékařem a vysvětlit mu situaci. Jiří chtěl, abych ho do ordinace doprovodila, nakonec tam šel sám. S lékařem jsem mluvila pouze telefonicky. Další týden jsme se domluvili, že spolu půjdeme na sociální odbor, oddělení hmotné nouze a zkusíme se poptat, jak je to s nárokem na další dávky. Tam jsme nezjistili nic nového. O doplatek na bydlení a případně o příspěvek na bydlení si musí zažádat nájemce bytu, v klientově případě to je matka. Nabídla jsem se, že kdyby o to matka stála, můžu ji tam doprovodit. Co se týče dluhů, bylo opravdu těžké je všechny zmapovat. Navštívili jsme spolu právničku v rámci bezplatné poradny pro řešení zadluženosti. Po ujasnění jednotlivých dluhů, které Jiří má, jsme došli k závěru, že nejlepším řešením bude obeslat jednotlivé věřitele s oznámením o přiznání dluhů a s informací, že je Jiří nemajetný. Vzhledem k tomu, že Jiří má trvalé bydliště u své matky, právnička doporučila, aby matka sepsala tzv. soupis movitého majetku, aby tak předešla tomu, že exekutor zabaví její majetek.

Během naší spolupráce měl klient další soud. Byl odsouzen k osmnácti měsícům nepodmíněně. Jelikož klientovi nebylo uložena vazba, chtěl zjistit, co všechno si do výkonu trestu může sebou vzít a ostatní informace týkající se výkonu trestu ve věznici (kdy a kolikrát za ním budou moci chodit návštěvy, jak je to s posíláním balíků apod.). Avšak nejdůležitější pro něj v tuto chvíli bylo, aby mohl vykonávat trest ve Vazební věznici Pankrác. A to z důvodu, aby ho mohla matka navštěvovat. Matka je již starší a má zdravotní potíže, které by jí neumožnili dojíždět mimo Prahu. Dalším důvodem byly špatné zkušenosti, které má z věznic mimo Prahu. Zjišťovali jsme tedy, jestli a jak je možné toto zařídit. Klientovi přišlo povolání k nástupu do výkonu trestu odnětí svobody právě do Vazební věznice Pankrác, to ale ještě neznamenal, jestli tam bude po celou dobu výkonu trestu. Sepsali jsme tedy žádost o to, aby nebyl přeřazen. K žádosti jsme připojili vyjádření ošetřujícího lékaře jeho matky.

Spolupráci, která trvala pouhé tři a půl měsíce jsme ukončili s tím, že pokud bude mít zájem o návštěvu ve věznici, může napsat na adresu Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. A až bude mít odpykán svůj trest, může

kontaktovat SPJ, o. s. a pokud bude mít potřebu a bude stále možnost, může se do mentoringu zapojit.

4.4.3 Vyhodnocení efektivity zapojení mentora do práce s klientem v rámci programu Ready4Work

V České republice zatím neproběhl žádný výzkum o tom, jak mentoring s osobami propuštěnými z VTOS funguje v praxi. V Americe byl uskutečněn výzkum v rámci programu Ready4Work, kdy zhruba polovina klientů tohoto programu byla zapojena do mentoringu a druhá polovina se s mentorem nesetkávala. Srovnání těchto dvou skupin vedlo k těmto výsledkům:¹³⁰

- Ti, kteří měli mentora, zůstali v programu déle. V průměru 9,7 měsíce, zatímco účastníci bez mentora jen 6,6 měsíce.
- Hlavním cílem programu je připravit osoby, které opouštějí vězení na vstup na trh práce a zvýšit jejich šanci na pracovní uplatnění. Toto se nakonec povedlo 56% účastníkům programu. Účastníci, kteří byli v kontaktu s mentorem, si našli zaměstnání více než dvakrát častěji než ti, kteří se s mentorem nescházeli. A také si zaměstnání častěji udrželi.
- Účastníci, kteří byli zapojeni do mentoringu měli o 35% nižší míru recidivy než ti, kteří zapojeni nebyli.

Zapojení se do mentoringu bylo dobrovolné a tak je možné, že ti, co byli motivováni pro setkávání se s mentorem mohli být také více motivováni pro to, aby vytrvali v programu déle, aby si našli a udrželi práci. Protože evaluace neobsahovala kontrolní skupinu, tyto výsledky nelze považovat za definitivní, ale naznačují, že mentoring může hrát podstatnou roli při udržení účastníků v programu i v jejich zaměstnání, ale také mimo potíže se zákonem.¹³¹

¹³⁰ COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S.l.: P/PV, 2009, s. 3 – 4.

¹³¹ Tamtéž.

5. Příprava mentorů pro práci s osobami propuštěnými z VTOS

Aby mohli mentoři efektivně pracovat s klienty, osobami propuštěnými z VTOS, musí mít nejen určité osobnostní rysy, ale také určitou odbornost. Musí se dobře orientovat zejména v oblasti práva, zaměstnanosti a zadluženosti. K tomu jim pomůže kurz Mentor, který uskutečňuje Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s. Informace v této kapitole jsem získala na základě rozhovoru s koordinátorkou mentoringu z SPJ, o. s., pokud není uvedeno jinak.

5.1 Popis organizační a metodické přípravy kurzu Mentor

Kurz Mentor vychází z kurzu pro romské mentory, kteří pracují s klienty Probační a mediační služby ČR, kteří se hlásí k romské menšině. První kurz vznikl díky práci zaměstnanců SPJ, o. s. a expertů na jednotlivá témata, které kurz Mentor obsahuje.

Samotný kurz se vždy připravuje cca jeden měsíc před jeho začátkem. Příprava kurzu spočívá především v aktualizaci manuálu. Tu provádí experti (právník, psycholog, probační úředník, lektor finanční gramotnosti). Manuál obdrží každý účastník kurzu Mentor při prvním setkání a slouží k jeho orientaci v probíraných tématech. Koordinátor a asistent projektu, v jehož rámci se kurz Mentor uskutečňuje¹³², připravuje praktické věci jako je zajištění místa, kde kurz Mentor bude probíhat, zajištění ubytování pro účastníky, poskytnutí diet a proplacení cestovného. Na kurzu je také připraveno občerstvení. S finančním managerem se kontroluje rozpočet kurzu. Při hledání vhodného termínu kurzu se zohledňují časové možnosti všech (účastníci kurzu jsou tázáni při výběrovém řízení).

Budoucí mentory vybírá vedoucí a koordinátor mentoringu. Zájemci o činnost mentora musí splňovat tyto podmínky:¹³³

- věk nad 18 let,
- bezúhonnost (dle výpisu z rejstříku trestů),
- zájem angažovat se a pomáhat druhým,
- ochota věnovat svůj čas.

¹³² Projekt Šance, Najdu si své místo, Život po vězení.

¹³³ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 29.

Se zájemci je veden vstupní rozhovor, při kterém vyplní Dotazník pro zájemce o mentorskou službu a rozhodne se o tom, jestli je daný zájemce zařazen do vzdělávacího kurzu. Vedle splnění formálních podmínek pro činnost mentora se hodnotí především zájem uchazeče o danou problematiku, jeho ochota angažovat se, časové možnosti a osobnostní předpoklady.¹³⁴

Kurzem Mentor vždy provádí dva lektori. Jeden z nich je zaměstnancem SPJ, o. s. (zpravidla to bývá někdo z vedoucích pozic) a druhým je expertem na jedno z témat, kterých se kurz Mentor dotýká. Budoucí mentori – účastníci kurzu Mentor musí projít výběrovým řízením, které pořádá SPJ, o. s. a do daného termínu dodat výpis z rejstříku trestu. Kurz Mentor je akreditován Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR a po jeho zakončení účastníci jdou k závěrečné zkoušce a po jejím úspěšném absolvování dostávají osvědčení – „*Doklad o výsledku závěrečné zkoušky rekvalifikačního kurzu MENTOR*“. Zkouška se koná před tříčlennou komisí a je zaměřena na rozbor kasuistik, na základě kterých uchazeči o mentorskou činnost prokazují porozumění kontextu mentorské práce, osvojení si právních znalostí a komunikačních dovedností potřebných pro mentoring.¹³⁵

5.2 Základní charakteristiky a cíle kurzu Mentor

Kurz Mentor je rozdělen do dvou částí. Nejprve je teoretická část, která probíhá ve třech setkání a je v rozsahu 60 hodin. Poté následuje praktická část, kdy účastník kurzu pracuje s konkrétním klientem a účastní se pravidelných supervizí. Druhá část je v rozsahu 40 hodin.¹³⁶

5.2.1 Cíle kurzu Mentor

Cílem kurzu Mentor je:

- Vzájemné seznámení všech účastníků kurzu.
- Vytvoření důvěry v supervizora. Supervizorem zpravidla bývá lektor kurzu.

¹³⁴ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 29.

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ Tamtéž.

- Poznání osobností jednotlivých účastníků – mentorů. Toto je významné pro vytváření „dvojic“ (klient a mentor), kdy je klientovi vybírán mentor.
- Získání znalostí a dovedností, které jsou v kurzu Mentor obsaženy a orientace v nich.
- Vyzkoušení si vedení rozhovoru a další v rámci modelových situací a praktických nácviků.

5.2.2 Obsah kurzu Mentor

- Úvod
 - Pravidla
 - Představení
 - Očekávání účastníků
 - Seznámení se vzdělávacím programem
- Mentor jako průvodce klienta
 - Vymezení role a činností
 - Profesionální hranice spolupráce s klientem
 - Nakládání s osobními daty klientů, dokumentace případu
- Právní minimum
 - Základy trestního práva
 - Základy rodinného práva
- Komunikační dovednosti
 - Sebepoznání
 - Strategie vztahů
 - Komunikace
 - Motivace klienta, podpora
 - Práce s emocemi klienta
 - Práce s vlastními emocemi
 - Ohlednutí a cesta vpřed
 - Problémový klient
- Cesta z vězení do běžného života
 - Kroky po propuštění – sociální kurátor pro dospělé, azylové ubytování, úřad práce
- Předcházení a řešení zadluženosti

- Doporučená řešení, sjednávání splátkových kalendářů, kontakt s věřiteli
- Zaměstnávání
 - Přijímací řízení – jak se připravit a jak probíhá
 - Příprava profesního životopisu a motivačního dopisu
 - Vliv minulosti – mluvit či nemluvit o trestném činu
 - Výhody a nevýhody práce na černo
 - Pracovněprávní problematika (pracovní poměry, pracovní smlouvy)
- Základní pilíře sociální politiky
 - Sociální zabezpečení, Státní sociální podpora, Sociální pomoc
 - Dávky pomoci v hmotné nouzi – Příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, mimořádná okamžitá pomoc
 - Životní a existenční minimum
 - Spolupráce mentora s dalšími organizacemi (OSPOD, PMS, ČR, Vězeňská služba ČR, sociální kurátor)
 - Sociální síť v komunitě a využívání jejich zdrojů pro rozvoj klienta
- Závěr teoretické části kurzu
 - Evaluace, zpětná vazba
- Praktická část
 - Práce účastníka kurzu s klientem
 - Spolupráce s dalšími organizacemi, pravidla, vymezení rolí
 - Supervize případové práce mentorů
 - Skupinové sdílení zkušeností a individuální práce s každým účastníkem

5.2.3 Supervize mentorů

Po skončení kurzu Mentor probíhají pravidelné supervize, jejichž účelem je rozvoj profesních dovedností mentorů a získávání zpětné vazby. Supervize probíhají formou skupinových, zpravidla tříhodinových setkání. Je zaměřena na rozbor případové práce mentorů a doplňování potřebných znalostí a dovedností.¹³⁷

Individuální supervize či individuální telefonická supervize je možná na základě aktuálních potřeb mentorů. Jde především o případy, kdy se mentor nemohl zúčastnit skupinové supervize či potřebuje konzultaci mimo termíny

¹³⁷ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 30.

pravidelných supervizí. Individuální supervize jsou realizovány na základě individuální domluvy mentora a supervizora.¹³⁸

5.3 Vyhodnocení kurzu Mentor - Analýza hodnocení kurzu Mentor účastníky

První kurz Mentor se uskutečnil roku 2006. Od té doby proběhly, vždy každý rok jeden, ještě další 4 kurzy Mentor. Za celou dobu bylo vyškoleny 47 mentorů. Ačkoliv je teoretická část kurzu poměrně rozsáhlá, nemůže obsáhnout vše, s čím se mentoři mohou v praxi setkat. Témata, o která mentoři projeví zájem, mohou být probрана mimo kurz na setkání, na které může být přizván expert na danou oblast. V minulosti bylo uskutečněno průběžné vzdělávání hlavně na téma řešení zadluženosti.

Má diplomová práce se zabývá významem a přípravou mentora pro práci s osobami propuštěnými z VTOS. Proto bude užitečné, zde uvést výsledky analýzy hodnocení kurzu Mentor jejich účastníky. Tuto analýzu jsem provedla na základě vyhodnocení zpětných vazeb účastníků, které mi poskytlo Sdružení pro probaci a mediaci o. s.

5.3.1 Cíle analýzy

Analýza zpětných vazeb má za cíl zjistit, do jaké míry jsou účastníci kurzu Mentor spokojeni s jejich výcvikem a to z hlediska naplnění cílů kurzu, přínosu pro jejich profesionální rozvoj, ale také z hlediska toho jaká se jim zdála úroveň poskytnutých pracovních materiálů a celkového organizačního zajištění výcviku. Dalším cílem je zjistit, jaká část výcviku je účastníky považována za nejužitečnější.

5.3.2 Metody získávání dat

Informace od účastníků kurzu Mentor byly získávány kvantitativní metodou – dotazníkem. Dotazník (viz příloha č.) vytvořilo Sdružení pro probaci a mediaci v justici. Obsahuje pět otázek, čtyři jsou uzavřené, jedna je otevřená. Na uzavřené otázky se odpovídalo na škále od jedné do čtyř, přičemž jedna

¹³⁸ Srov. *Metodika služby Mentor*. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, s. 30.

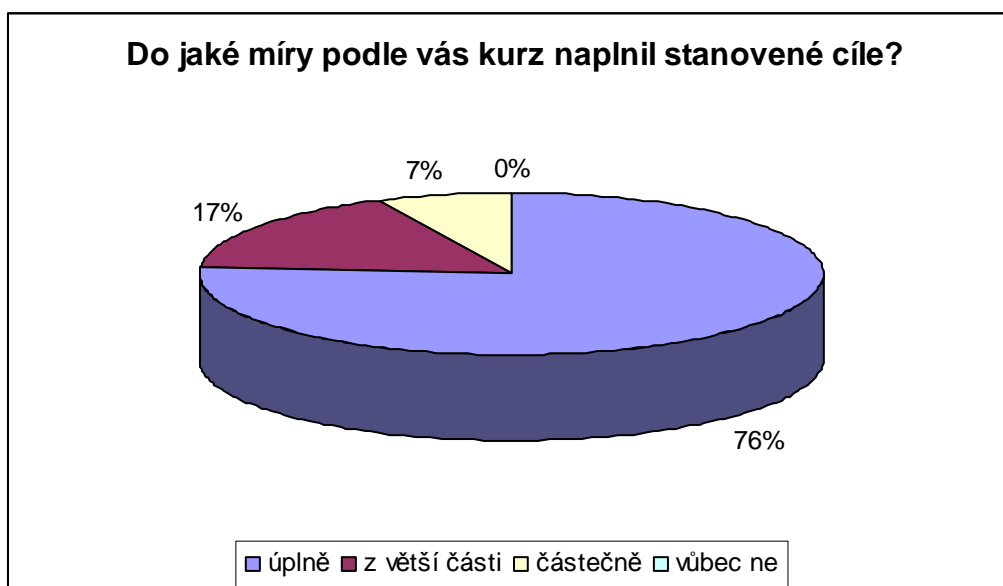
byla považována za nejlepší známku a čtyři za nejhorší. Dotazník byl rozdáván ke konci kurzu, návratnost byla 100%.

5.3.3 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek je tvořen účastníky kurzu Mentor. Hodnoceno bylo 42 zpětných vazeb. Z toho bylo 11 mužů a 31 žen. Ostatní statistické údaje (věk, dosažené vzdělání) nebyly zjišťovány. Ačkoliv bylo vyškoleno 47 mentorů, výzkumný vzorek zahrnuje pouze 42 dotazníků, je to dáno tím, že nebyly použity dotazníky z prvního kurzu Mentor, protože se odlišovaly od dotazníků používaných později.

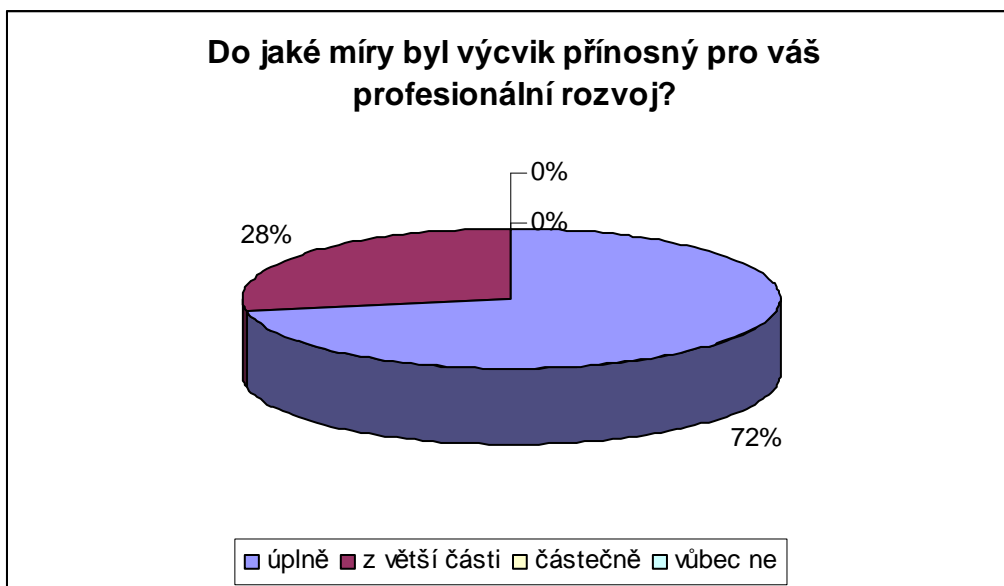
5.3.4 Analýza dat

Graf č. 1

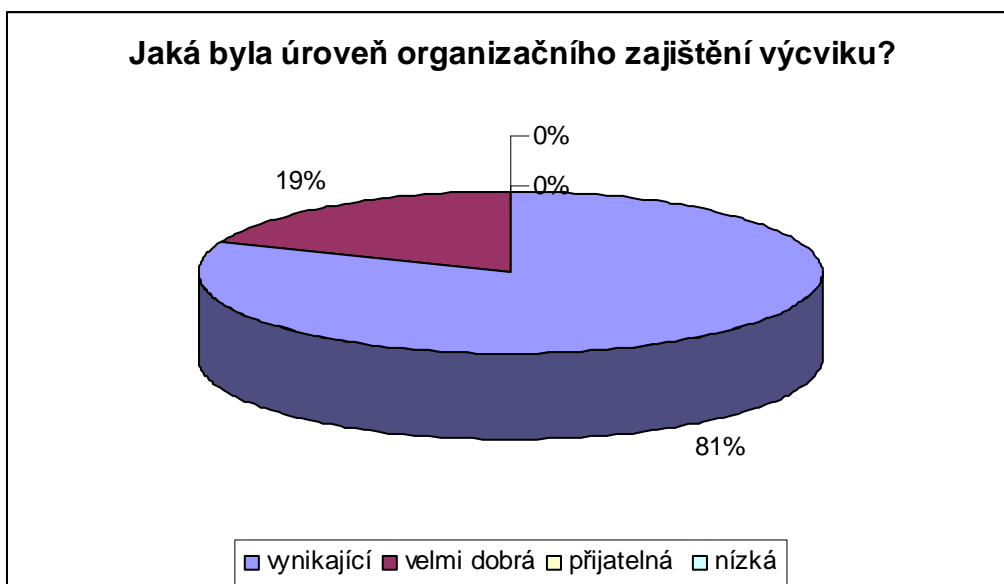
76% účastníků naplnění cílů kurzem považovalo za úplné, 17% mělo naplněné cíle z 17%, 7% částečně.

Graf č. 2

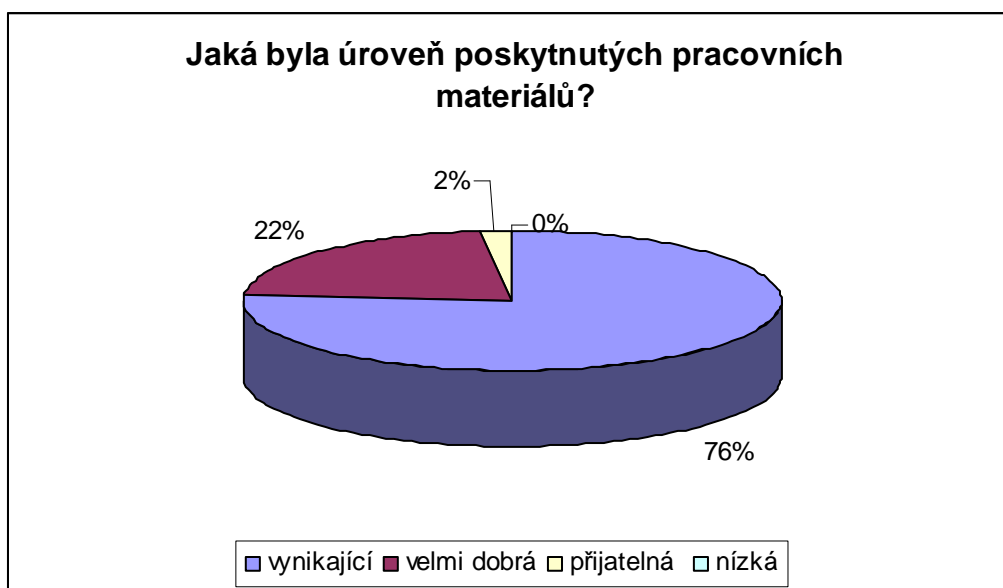
Jako zcela přínosný pro svůj profesionální rozvoj považovalo kurz Mentor 72% jeho účastníků, jako užitečný z větší části ho považovalo 28% účastníků. Ani jednou nebyla zaškrtnuta odpověď, že by byl výcvik přínosný jen částečně či vůbec ne.

Graf č. 3

Organizační zajištění výcviku považovalo za vynikající 81% budoucích mentorů, 19% ji považovalo za velmi dobrou. Za přijatelnou či nízkou ji nepovažoval žádný z účastníků.

Graf č. 4

76% účastníků považovalo úroveň poskytnutých materiálů za vynikající. 22% za velmi dobrou a za přijatelnou ji považovalo 2%. Jako nízkou ji nepovažoval žádný z účastníků.

Dalším cílem bylo zjistit, jakou část kurzu považovali účastníci za nejvíce užitečnou. Respondenti považují za nejvíce důležité tyto části:

- praktické nácviky a modelové situace (označeno 16 x),
- oblast komunikace (označena 12x),
- oblast práva (označeno 5x),
- vstup mentora hovořícího o své zkušenosti (označeno 2x),
- oblast zadluženosti (označeno 1x),
- vše (označeno 1x).

5.3.5 Shrnutí analýzy

Analýza si kladla za cíl zjistit, jak byli účastníci spokojeni s kurzem prostřednictvím položení několika otázek. Z jejich odpovědí se dá vyvodit, že s kurzem Mentor jsou spokojeni. Znamka jedna, která označovala nejkladnější hodnotu, byla celkově označena v 76, 25%, známka dvě ve 21, 5% a známka tři ve 2, 25%. Nejzápornější hodnota nebyla označena ani jednou. Na otázku, kterou část kurzu považují za nejužitečnější, odpovědělo nejvíce respondentů,

že nejužitečnější jsou praktické nácviky a modelové situace, jakou druhou nejužitečnější část považovali oblast komunikace.

5.4 Výcvik mentorů pro program Ready4Work

Pro porovnání zde uvádím, jakým způsobem své mentory připravují v americkém programu Ready4Work. Rozvinout pozitivní podporující vztah s člověkem, který byl nedávno propuštěn z VTOS je poměrně složité. Úspěšný mentorský vztah může mít velkou hodnotu v pomoci těmto lidem, ale tak jak praxe ukazuje, tento druh vztahu se nevytvoří automaticky. Mentori potřebují výcvik, který jim pomůže získat dovednosti a rozvinout znalosti, které potřebují pro to, aby byli úspěšní ve své roli. Výcvik mentorů začíná před zahájením spolupráce mentora s klientem a měl by směřovat k těmto cílům:

- Výcvik by měl pomoci porozumět mentorům jaký rozsah a hranice má jejich práce.
- Měl by jim pomoci rozvinout dovednosti a postoje, které potřebují pro dobrý výkon jejich role.
- Poskytnout informace o daném programu, o jeho požadavcích.
- Poskytnout informace o osobách propuštěných z VTOS, o jejich potřebách.
- Budování sebedůvěry.

Celý výcvik zajišťuje jedna osoba – koordinátor mentorů. Během školení se střídají interaktivní aktivity s odbornými prezentacemi. Některé prezentace vede koordinátor mentorů a zaměstnanci programu, na jiné jsou zváni externí experti na jednotlivé oblasti.

Trénink nových mentorů trvá minimálně pět až šest hodin a během jednoho kurzu se vyškolí ne více než dvacet mentorů. Důraz je kladen také na to, aby se během výcviku představili i ostatní zaměstnanci programu, to pomáhá mentorům získat pocit, že jsou součástí jedné organizace.

Za velmi užitečný je považován manuál pro mentory (viz str. 73), ten obsahuje klíčové dokumenty projektu, materiál s definovanou rolí mentora, popis potencionálních rizik, informace o klíčových tématech, kterými se lidé vycházející z vězení mohou zabývat při jejich úspěšném návratu do komunity.

Manuál také obsahuje jednotlivé pozice zaměstnanců programu a kontakty na ně, aby je v případě potřeby mohli mentoři kontaktovat.

Rozpis výcviku:¹³⁹

8.30 Snídaně

9: 00 Přivítání účastníků výcviku a představení zaměstnanců

9: 15 „Lamač ledu“ („zahřívací“ aktivita)

9: 45 Kdo je to mentor? (+ cvičení)

10:15 Diskuse na téma bývalí vězni a očekávání účastníků výcviku

10: 45 Přestávka

11: 00 Mentorské dovednosti, včetně komunikačních (+ cvičení)

11: 45 Rozpoznání známek deprese a dalších krizí

12: 15 Programová pravidla a hlavní směřování

12: 45 Oběd

1: 15 Začátek sestavování dvojic (obsahuje doporučené aktivity pro mentoring jeden na jednoho)

1: 30 Řešení problémů (hraní rolí)

2: 15 Podpora pro mentory a záznamová procedura

2: 30 Připomínky, otázky a výcvikové hodnocení

Po skončení výcviku je sestaven rozvrh individuálních kontaktů mentorů se zaměstnanci. Cílem těchto kontaktů je zjistit, jak se dvojice setkává, jestli se vztah rozvíjí, jaké problémy, u kterých by mohl zaměstnanec pomoci, se objevují. Kontakty se uskutečňují buď telefonicky, nebo tváří v tvář.

¹³⁹ COBBS FLETCHER, Renata; SHERK, Jerry; JUCOVY, Linda. Mentoring Former Prisoners. S.I.: P/PV, 2009, s. 72.

Závěr

Mentoring jako metoda používaná při práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody se v České republice používá od roku 2006. Za tuto poměrně krátkou dobu bylo vyškoleno 47 mentorů, kteří pracovali s cca 150 osobami. Ve srovnání s počtem odsouzených se toto číslo může jevit jako příliš malé. Ale kdybychom se podívali na osudy těchto lidí, přínos mentorů by se dal považovat za veliký.

Cílem diplomové práce bylo poukázat na význam mentora při práci s osobami propuštěnými z vězení. Popsala jsem, jakým způsobem se pracuje s lidmi ve věznicích, jaké jsou možnosti práce s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody.

Mentoring s lidmi propuštěnými z vězení v České republice lze porovnávat s mentoringem, který je používán v USA. V modelu mentoringu jeden na jednoho, který se používá v obou zemích, můžeme najít některé odlišnosti. Rozdíl je ve vymezení cílové skupiny věkem. V americkém programu je mentoring určen pro klienty ve věku 18 – 34let, v programu českém věková hranice není stanovena. Stejnou podmínkou pro zapojení se do mentoringu mají oba programy a to, že klient nesmí být odsouzen za násilný trestný čin, znásilnění. Další odlišností je, že v americkém programu spolupracuje mentor vždy s osobou stejného pohlaví, kdežto u nás, jsou spolupracující dvojice odlišného pohlaví. Američané se tak snaží snížit případná rizika, které ze smíšení dvojic mohou vyplývat. U nás je praxe taková, že je více mentorů žen a více klientů mužů, proto jsou dvojice smíšené. Mentoři však dbají o své bezpečí a dodržují podmínku toho, že se s klientem nestýkají na odlehlých místech. Vždy je možné využít zázemí kanceláře SPJ, o. s., kde je pro schůzky mentorů s klienty vyhrazena jedna místnost. Za podstatný rozdíl se dá považovat to, že v rámci amerického programu s klienty pracují také case manageři, mentoři tak s klienty nepracují tolik na praktických věcech, jsou více v roli přítele, který jim může být dobrým příkladem.

Činnost mentora je v některých chvílích obtížná, proto je potřeba klást důraz na jeho přípravu. Dalším cílem mé práce bylo popsat, jak je mentor připravován na práci s osobami propuštěnými z vězení. Opět se mohou porovnat dva přístupy programů u nás a v USA. Za velmi zajímavé se dá

považovat to, v jaké míře se liší rozsah vzdělávání u obou programů. V České republice jsou mentoři vzdělávání v rámci kurzu Mentor, který je v rozsahu 100 hodin. Skládá se z teoretické části (60 hodin) a z části praktické (40 hodin), po absolvování celého kurzu mentor skládá závěrečnou zkoušku, která ho opravňuje k výkonu činnosti mentora. V USA bývají mentoři školeni během jednoho dne. Výcvik trvá minimálně pět až šest hodin. Tato odlišnost může být dána tím, že v americkém programu s klienty pracují case manageri, kteří pokrývají odbornou práci. Mentoři nepotřebují tedy znalosti a dovednosti takového rozsahu. Abych zjistila, jak jsou s kurzem Mentor spokojeni jeho účastníci, provedla jsem analýzu zpětných vazeb, které vyplňovali po skončení kurzu. Z těchto výsledků se dá usuzovat, že s kurzem byli z větší části spokojeni. Za nejvíce užitečnou část kurzu považují jeho účastníci praktické nácviky a modelové situace.

Význam mentora spočívá především v tom, že jeho činnost navazuje na práci s odsouzenými ve věznici a zároveň vhodně doplňuje práci sociálních kurátorů a pracovníků PMS ČR. Mentor je vyškoleným laikem a tak může mít ke svému klientovi blíže, může být do určité míry i jeho přítelem. Mentoring přináší možnost efektivního řešení problémů, které mají osoby propuštěné z vězení, a tak přispívá ke snižování pravděpodobnosti, že se opět dopustí trestního jednání. Má svůj dosah také do komunity, ve které je uplatňován. Mentoring ale také přináší lidem, kteří ho využívají pocit, že na své problémy nejsou sami, že je tu někdo, kdo má čas je vyslechnout a zároveň jim pomoci. Mentoring uplatňuje individuální přístup, který vede ke stanovenému cíli, avšak ukazuje se, že samotná cesta vedoucí k tomuto cíli je stejně důležitá jako jeho dosažení. Při posuzování významu mentora pro práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody nelze vycházet jen z toho, zda-li má klient ke konci spolupráce zaměstnání, střechu nad hlavou a řeší své dluhy, je důležité si uvědomit, že mentoring mu dal jedinečnou zkušenost, že své problémy může řešit, aniž by porušoval zákon. Mentoring vnímám jako poskytnutí možnosti k pozitivní změně osobám, které by tuto změnu pouze za využití vlastních sil zvládly jen stěží.

Uplatňování mentoringu při práci s osobami propuštěnými z vězení může mít v budoucnu velký význam. Důležité je, aby mohl být nabízen ve všech

věznicích a aby tomu odpovídal počet mentorů, kteří by mohli působit po celém území. Možné riziko vidím v tom, že by se z mentorů stali profesionálové, v tom smyslu, že by mentoring byl registrován jako sociální služba a mentoři by se stali sociálními pracovníky. Myslím si, že mentoring by tím ztratil jednu velkou výhodu, kterou je, že mentor s klientem jsou v naprosto rovném postavení, společně hledají způsoby, jak který problém řešit. Často mentor sám nemá tušení, jak by se situace dala vyřešit. Rozdíl je v tom, že mentor ví, na koho se obrátit, jak zjistit potřebné informace. Ale často to ví i klient sám, mentor pouze zprostředkovává komunikaci.

Mám tedy za to, že profesionalizace by mentorům „svazovala ruce“ a více než na samotnou práci s klienty by se soustředili na dodržování hranic, které jako odborníci musí mít stanoveny jinak. Mentoři mají s klienty například vyměněná osobní telefonní čísla, záleží na každé dvojici, jaká pravidla si stanoví, jestli je v pořádku volat si o víkend, či večer. Pokud by byli sociálními pracovníky, kteří pracují na větší či menší úvazek, tak si myslím, že jen málokterý by byl ochoten dát své osobní číslo a domlouvat se s klientem, kdy si budou volat. Mentoring by mohl být registrován jako sociální služba, kde by působilo několik sociálních pracovníků, kteří by byli více v roli koordinátorů a mentoři, kteří by zůstali vyškolenými laiky. Služba by však musela být nastavena tak, aby byly dodržovány Standardy kvality sociálních služeb. V tomto modelu by mohl být prostor pro některou z forem skupinového mentoringu, kdy sociální pracovníci by vedli tato setkání. Dalším způsobem, jak uplatňovat mentoring by mohlo být, tak jak je to v USA, zaregistrování sociální služby, kde by sociální pracovníci byli v roli case managera a mentoři by se spíše než na praktickou činnost, zaměřovali na vytvoření přátelského vztahu, ve kterém budou svým klientům podporou například při vztahových potížích.

Během psaní této práce mě napadly další oblasti týkající se mentoringu s osobami propuštěnými z vězení, které by bylo užitečné objasnit. Zajímavé by mohlo být zjistit, kolika klientům se podařilo žít v souladu se zákonem po ukončení spolupráce s mentorem, jak klienti vnímají mentoring po určité době. Dále mi přijde užitečné zpracovat, kdo se stává mentorem, jaká je jeho osobnost a jaké předpoklady by měl mít.

Seznam použité literatury

BLATNÍKOVÁ, Šárka.; NETÍK, Karel. *Příspěvek k problematice predikce kriminálního jednání*. [online]. Praha: MVČR, 2009, 26 s. [cit. 07. 07. 2010]. Dostupné z: <<http://www.mvcr.cz/clanek/prispevek-k-problematice-predikce-kriminalniho-jednani.aspx>>.

COBBS FLETCHER, Renata, SHERK; Jerry, JUCOVY; Linda. *Mentoring Former Prisoners*. S. l. : P/PV, 2009, 98 s. [cit. 07. 07. 2010]. Dostupné z: <http://www.ppv.org/ppv/publications/assets/316_publication.pdf>.

GOJOVÁ, A.; et al. *Příručka pro metodiky sociální prevence a sociální kurátory*. Ostrava : PITSTOPMEDIA, 2007, 44 s. ISBN 978-80-7368-329-0.

DOUBRAVOVÁ, Dagmar; et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha : SPJ, 2002.

Evropská vězeňská pravidla. [s. l.] : VSČR, 2006, 34 s.

HÁLA, Jaroslav. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice : VŠERS, 2005, 183 s. ISBN 80-86708-05-5.

HARPER, Gemma; CHITTY, Chloë. *Dopad nápravných opatření na recidivu pachatelů: Analýza toho „co funguje“*. 1. vydání, Praha : IKSP, 2009, 104 s. ISBN 958-80-7338-080-9.

HENDRYCH, Dušan; et al. *Právní slovník*. 3. podstatně rozšířené vydání, Praha : C. H. Beck, 2009, 1459 s. ISBN 978-80-7400-059-1.

JANKŮ, Martin; et al. *Základy práva pro posluchače neprávnických fakult*. 2. vydání, Praha : C. H. Beck, 2004, 642 s. ISBN 80-7179-499-6.

KAISER, Günter. *Kriminologie*. 9. vydání, Praha : C. H. Beck, 1993, 268 s. ISBN 80-7179-002-8.

KARABEC, Zdeněk; DIBLIKOVÁ, Simona; MACHÁČKOVÁ, Radka. *Krátkodobé tresty odnětí svobody*. Praha : 2000, 105 s. ISBN 80-86008-76-2.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese*. 5. vydání, Praha : Portál, 2006, 147 s. ISBN 80-7367-181-6.

KROFTOVÁ, Andrea; OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka. 2005. „Sociální práce v rámci probační a mediační služby“. In Oldřich Matoušek (ed.). *Sociální práce v praxi*. 1. vydání, Praha : Portál, s. 283 - 298. ISBN 80-7367-002-X.

KRUTINA, Miroslav et al. *Informativní materiál Českého helsinského výboru pro osoby připravující se na propuštění a osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody*. [online]. Praha : ČHV, 2005, 17 s. [cit. 07. 07. 2010]. Dostupné z: <<http://www.helcom.cz/download/sborniky/propusteni.doc> >.

KŘIŽANOVÁ, Barbora. Reintegrační program. In *Mezi vězením a komunitou*. 1. vydání, Praha : SPJ, 2008, s. 66 – 70. ISBN 978-80904116-0-9.

KUCHTA, Josef; VÁLKOVÁ, Helena; et al. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 1. vydání, Praha : C. H. Beck, 2005, 544 s. ISBN 80-7179-813-4.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 1. vydání, Praha : Portál, 2003, 287 s. ISBN 80-7178-549-0.

MATULOVÁ, Kateřina; VALEŠ, František. Právní rámec výchovného a reintegračního účelu trestu. In *Mezi vězením a komunitou*. 1. vydání, Praha : SPJ, o. s., 2008. 35 – 37 s. ISBN 978-80-904116-0-9.

PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje*. 1. vydání, Praha : ACADEMIA. 2002, 280 s. ISBN 80-200-0950-7.

RAUCHFLEISCH, Udo. *Doprovázení a terapie delikventů*. Brno : Sdružení Podané ruce, 2000, 84 s. ISBN 80-85834-83-9.

ROZUM, Jan; et al. *Vybrané problémy sankční politiky*. 1. vydání, Praha : IKSP, 2005, 199 s. ISBN 80-7338-042-0.

RYCHLÁ, Kamila Postpenitenciární péče v ČR se zaměřením na nevládní organizace. In *Mezi vězením a komunitou*. 1. vydání, Praha: SPJ, 2008, 63 – 64 s. ISBN 978-80-904116-0-9.

ŠÁMAL, Petr. et al. Trestní řád. In DOUBRAVOVÁ, Dagmar, et al. *Příručka pro probaci a mediaci v justici*. Praha: SPJ, 2002.

ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 1. vydání, Praha: SLON, 1999, 128 s. ISBN 80-85850-69-9.

VACEK, E. Procházka po klinice Schloss Haldem. In HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. České Budějovice: VŠERS, 2005, 183 s. ISBN 80-86708-05-5.

VALEŠ, František. Výstupy z kulatého stolu „Mezi vězením a komunitou“. In *Mezi vězením a komunitou*. Praha: SPJ, 2008, 87 – 90 s. ISBN 978-80-904116-0-9.

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Další zdroje:

Arcidiecézní charita Praha [online]. [cit. 2010-07-20]. Smysl postpenitenciární péče v systému sociálních služeb 21. století. Dostupné z: <<http://www.charita-adopce.cz/download/5/vonkova.doc>>.

Informační portál a databáze služeb sociální prevence [online]. [cit. 2010-07-01]. Doporučené postupy k vybraným oblastem zákona o sociálních službách. Dostupné z: <https://sluzbyprevence.mpsv.cz/dok/Informacni_zdroje_a_dokumenty/metodicke_pokyny_a_prirucky/Doporucene_postupy_k_vybranim_oblastem_zakona_o_socialnich_sluzbach.pdf>.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci [online]. 2009 [cit. 17.7. 2010]. Zpráva o činnosti IKSP v roce 2008. Dostupné z: <<http://www.ok.cz/iksp/docs/rz08.pdf>>.

Juristic [online]. 2001 [cit. 2010-07-07]. Penitenciární a postpenitenciární práce. Dostupné z: <<http://trestni2.juristic.cz/76183/CLANEK>>.

Mentoring jako nástroj osobního rozvoje [online]. [cit. 2010-07-01]. Co je to mentoring. Dostupné z: <http://www.cpkp.cz/mentoring/co_je_mentoring.html>.

Metodika služby Mentor. [s.l.] : Koalice Šance, 2008, 34 s.

Penologie [online]. [cit. 2010-07-20]. Rozšířený sylabus přednášek. Dostupné z: <<http://penologie.hala.sweb.cz/2.htm>>.

SPJ [online]. [cit. 2010-07-01]. Mentoring. Dostupné z: <<http://www.spj.cz/index.php?page=13>>.

Vězeňská služba České republiky [online]. 16. 7. 2010 [cit. 2010-07-23]. Týdenní statistické hlášení. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni>>.

reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/tydenni-statisticke-hlaseni-1216/2010-1236/>.

Vězeňská služba České republiky [online]. 21. 1. 2010 [cit. 2010-07-23]. Statistické ročenky. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/statisticke-rocenky-1218/>>.

Vězeňská služba České republiky [online]. 9. 7. 2010 [cit. 2010-07-23]. Měsíční statistické hlášení. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/statistiky-a-udaje-103/mesicni-statisticke-hlaseni-1233/2010-1239/>>.

Vězeňská služba České republiky [online]. 11. 1. 2010 [cit. 2010-07-07]. Zacházení s vězněnými osobami. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/zachazeni-s-veznenymi-osobami-6125/>>.

Vězeňská služba České republiky [online]. 11. 1. 2010 [cit. 2010-07-07]. Zaměstnávání a vzdělávání odsouzených. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/zamestnavani-a-vzdelavani-odsouzenych-6126/>>.

Výroční zpráva Vězeňské služby České republiky za rok 2009, s. 22 – 23.

Seznam používaných zkratk

PMS probační a mediační služba

SPJ sdružení pro probaci a mediaci v justici

VTOS výkon trestu odnětí svobody

Seznam příloh

Příloha č. 1: Hodnocení výcviku mentorů

Příloha č. 2: Hodnocení mentoringu po propuštění v období leden 2006 až červen 2008

Příloha č. 1:

Hodnocení výcviku mentorů¹⁴⁰

*Podělte se s námi o vaše postřehy a názory z výcviku mentorů.
Vaše odpovědi a připomínky jsou důležitým zdrojem informací o kvalitě a hodnotě výuky.*

Jméno a příjmení účastníka	Termín a místo konání výcviku

Označte prosím příslušné odpovědi dle zadání:

1 Do jaké míry podle Vás výcvik naplnil stanovené cíle ?

1	2	3	4
Úplně	Z větší části	Částečně	Vůbec ne

Komentář (navrhovaná změna pro příští blok):

2 Do jaké míry byl výcvik přínosný pro Váš profesionální rozvoj ?

1	2	3	4
Úplně	Z větší části	Částečně	Vůbec ne

Komentář (navrhovaná změna pro příští blok):

3 Jaká byla úroveň poskytnutých pracovních materiálů?

1	2	3	4
Vynikající	Velmi dobrá	Dobrá	Přijatelná

Komentář (navrhovaná změna pro příští blok):

4 Jaká byla úroveň organizačního zajištění výcviku?

1	2	3	4
Úplně	Z větší části	Částečně	Vůbec ne

Komentář (navrhovaná změna pro příští blok):

¹⁴⁰ Dotazník vyrobilo Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o. s.

5 **Doplňte, prosím, následující větu:**

Nejvíce užitečnou částí výcviku pro mne bylo...

....protože

Děkujeme Vám za Vaše odpovědi.

Příloha č. 2:

Hodnocení mentoringu po propuštění v období leden 2006 až červen 2008¹⁴¹

Celkem klientů	124
Klienti zapojeni do reintegračního programu před propuštěním	63
Klienti, kteří kurz dokončili	52
Klienti, kteří program před propuštěním neabsolvovali, ale přesto se zapojili	61
Muži	104
Ženy	13
Mladiství a blízcí věku mladistvých	8
S mentorem spolupracovalo	111
Spolupráce trvala měsíc či méně	27
Spolupráce trvala déle než měsíc	45
Spolupráce neproběhla	52
Spolupráce byla úspěšná	24
Spolupráce byla úspěšná částečně	24
Spolupráce byla neúspěšná	6
Spolupráce nebyla hodnocena	70

Dílčí úspěchy spolupráce	
Zvýšení komunikačních a sebezprezentačních dovedností	27
Získání ubytování	14
Sestavení splátkového kalendáře	17
Vyřešení naléhavých otázek	31
Seznámení s PC / internetem	4
Zájem (aktivní hledání) o zaměstnání	35
Zaměstnání trvající déle než měsíc	13
Aktivní přístup k jednání na úřadech	31
Posílení sebedůvěry a motivace	34,5
Naplnění předem stanovených konkrétních cílů	24,5
Schopnost vést řádný život	29
Zvýšení informovanosti a posílení orientace v běžném životě po propuštění	38

Legálně zaměstnaní	
Měsíc či méně	8
Déle než měsíc	40
Nevíme	57
Nepracuje	20

¹⁴¹ Informace čerpány ze statistik Sdružení pro probaci a mediaci v justici, o.s.